

ВИЖИДАНІ гості прийшли на Бескид . . .

Історичний шлях Лемківщини не припинив свого ходу, коли з'явилися більшевицько - московські агенти на Лемківщині. Гостра зима була 1939-1940 рр. Дня 26 грудня 1939 року, перепливши недалеко Белза ріку Солокію, по 12 дніх окружною дорогою Люблин - Варшава - Краків приїхав я до Сянока. Це була третя з ряду, але вже щаслива моя втеча зі Льєвова на Лемківщину. В моєму місті Сянці зустрінули мене мої приятелі та знайомі з деяким заклопотанням. Тут було вже від кількох тижнів відоме, що мене під кінець листопада 1939 скочили більшевики в Хиркові та мали за намагання втекти на захід розстріляти. Те правда, що я лише чудом вийшов у Хиркові з тог біди. Далі, коли я другим наворотом утікав зі Льєвова, недалеко за Перемишлем польський старшина стрілив з лісу до мене, щоб передягнутися в мое одіння та зрабувати мой документи (слід додати, що більшевики виловлювали всіх польських старшин і те скінчилося Катинем, де в ганебний спосіб вистріляли тисячі польських старшин). Про те знав начинний свідок, що теж тоді разом зі мною втікав і він, бачучи, що я впав у рів та більше з того рова не виходив, під вечір пішов далі та перейшов щасливо Сян. Мабуть, він оповів у Сянці, що мене вбив польський офіцер. Щоправда, легкий постріл у коліно задержав мене аж до ночі в рові, але добре люди в селі перев'язали мені ногу, та мій, один з найкращих приятелів, що саме тоді приїхав до Льєвова з Луцька, відвідав мене в хаті мого брата Олександра та помог мені скоро вилікувати коліно. Це був Д-р Юрій Липа.

Найбільше мене здивувало, що до моєї рідної хати не хотіли мене пустити, хоч мороз палив немилосердно та я був безмежно виснажений тою довжезною мандрівкою зі Льєвова — на північ: Жовква, Белз, Грубешів, Люблин, Варшава, Краків, Ряшів, Коросно, Сянік і ще 7 км. пішком з Боська до Синєва.

Уже в селі Боську над Вислоком бачив я перші сліди жахливої польсько-німецької війни: здовж дороги від станиці до церкви чопелища; всі хати спалені й 80 найкращих господарів на чолі з своїм Душпастирем, сл. п. о. Михайлом Величком розстріяні при дорозі. Знайомі люди, до яких я вночі зайшов, щоб загрітися, оповідали мені про ту трагедію, що мала місце в Боську. З того боку села, де жили поляки (від Заршина) хтось стрілив до наступаючих від Романова німецьких вояків і за той один стріл поклали свої голови наш добрій Приятель, сл. п. о. М. Величко і 80 господарів - українців.

Удома не хотіли відчинити мені двері до хати тому, що теж уважали мене за покійного; отже боялися з'яви, саме так склалося, що північ була, коли я пішки з Боська снігами, крізь кучугури та завії пробився до рідної хижі.

**

Люди стривожені, німецькі частини в селах, мости на ріках позривані, нема пошти, нема солі в крамницях, не вільно по заході сонця світити світлам. Зима сурова й бульшевик над Сяном. Мало того, бульшевицькі комісії в селах Лемківщини. Влаштовують мітинги, закликають населення Лемківщини іхати до „батька Сталіна”. Невідомі люди шляються по хатах, тривожні вісті сють, погрожують і до виснаги дасводять людей.

Ось бульшевицький мітинг у селі Чертець, біля Сяно-ка. Заяя читальні тріпцить від людей, виходить на сцену комсомолець та починає жарити:

— Товаришки й товариши! Передаємо вам братський привіт від геніяльного вождя, батька народів Сталіна. Той батько журутися за вас і тому він хоче забрати вас усіх до себе. Доволі вже польсько -магнатського знущання над вами! Доволі капіталістичного гнету! Доволі вікової неволі! Сталін дарує вам свободу, Сталін дарує вам усю землю! Ви не будете вже наймитами! Будете ланами своєї землі, бо наш геніяльний вождь, батько народів Сталін дарує трудящим усю землю, всі варстати праці, всі заводи, всі багатства! Ви діти батька Сталіна, слухайтесь великих навчань геніяльних Енгельса й Маркса та щасливим заживете життям. У нас, у Советському Союзі нема гноблених, нема кривдженіх! Нема магнатів, попів і визискувачів-панів! У нас

53

усі рівні! Свобода для кожного! Свобода для великого й малого! Свобода для свинопаса й така свобода для вченого! Наш геніяльний вождь, батько Сталін дає вам і свободу релігії. Нема бога, не треба релігії!"

— От куди він гне, — відозвався голос на залі.

— Товаришки й товариші, — почав далі комсомолець заганяти своє. — Не те, що кожному свободна віра, але головне, що свобода! Наш геніяльний вождь, батько Сталін подав братню руку вашим братам за Сянном і ми подаємо вам нашу братню руку! Підступайте до стола, ось бумаги, беріть, читайте, підписуйтеся, ми підводи зберемо та щасливо поїдемо в щасливе життя! Підходьте, простягайте ваші руки. Свобода всему для вас, земель багатство, щастя від батька Сталіна!

Можливо, що той комсомолець був би молотив у ступі пусте в порожнє поза північ, але вийшов з-поміж зібраних найстарший господар у селі, Михайло Галик та заявив:

— Красно ви, пане товаришу, чи як там ще звати, бесітуєте, аж за серце бере. Але ви, люди, подьте домів.

І за хвилину заля пусткою стояла, лише безрадно махав руками комсомолець та гостро насторожив свої стріміхаті брови його таки справжній „товарищ” енкаведист, що теж був членом „братньої” більшевицької комісії.

А в одному селі (з огляду на невідому долю тої родини не подаємо ім'я) старенька бабуся підійшла до стола, за яким розпинається та горлає комсомолець, щоб люди виїжджали до „батька” й до „рало”, та сказала:

— Скільки дітей поїли люди в тому вашому раю? Ми ще не навчилися куштувати людське м'ясо!

Знов же в селі Суровичні Поляни, де комсомолець, захваляючи „рай”, мовив, що конституція батька Сталіна дозволяє мінятися жінок, або добирати собі інших чоловіків, вибігла з кутка на залі молода жінка Олена Т. та вимолотила добре по пиці пропагандиста - більшевика, який тікав до Яслиські пішки, ледве чобіт не погубив за собою.

Більшевицькі комісари вдаряли в найчутливішу струну лемка: в його економічну нужду, в нову польську неволю, в податкову систему, та тут почали збирати своє житво. Наче епідемія, люди, зламані духово, в найдалі в горах захованих селах Лемківщини почали записуватися на виїзд

до „раю”. І так Дуклянщина, південна Короснянщина зі Жмигородом майже логовою вписалися їхати за Сян.

Жахлива картина: господарі бенкетують, виводять останню корову зі стайні, ріжуть на м'ясо, п'ють денатурат і пирують. А матері жменятами рвуть своє волосся з голів та лементують. Реве розпичене село, на вільному в кітлах сма житься м'ясо; співаються сороміцькі пісні, а треба до вогню підпалок, горить дерево зі загати, стодолини та крається готові дорогі дошки з будови. Плутаються язики, зривається знову божевільний крик жінки, що лягла на порозі й не хоче кроком рушитися з малими дітьми від хати.

— Заріж, заріж і мене, — кричить жінка — і дітей пофалатуй, коли на безбоженство зладився! Хижу ще підпали, щоб вовки зі Шахтів могли загрітися! Не піду з порога, щоб мала з дітиськами сконати.

— Жоно, — пробує Дмитро заговорити до Марії — там буде ліпше. Не чулас, що повідав тот?

— До рици си го запхай!

— А будеш газдом, як ся землі збудеш?

— То чом нон гад, — зубами скрігоче Дмитро, — та-
ке наобіцював? нажомає

— А твій розум де? Мокне в зорівці й правди не чує. сучу Поріж нас, поріж, — паде під ноги свого чоловіка Марія, обіймає в колінах і просить: — Зарізав ес Лису, то бер косу й ріх маленьку Настию, Петруся й мене першу поклади на лаву, щоб я не виділа той розпусти.

Зима така була люта й так гостро кусала, як сибирська люта вовчиця. Петро Симтик з Дошна перший іхав до „раю”. Павкладав до сусіка шостеро малих дітей, в солому й чорні онучі закутав та сам провадив сані за дішель, щоб кінь не перевернув його дорібку на заметілі. Його жінка Ксеня сиділа на санях і тулила до грудей ще одну малу дитину.

На середині ринку Романова ми зустрінулися.

— Де ідеш, чоловіче? — питала Симтика.

— Бога не тямить, — заливається слезами Симтика та тими гіркими слезами заливає до шпіку замерзле дитиня, що в білій вереті при грудях матери від лютого морозу закоцябло.

Збіглися люди, плачуть і білі сльози замерзають нам усім на лицеях. А Петро Симтик широко розтібнув сорочку на грудях і вдаряє себе корявим кулаком об во-лохаті труди та скиглить і лементує: — Замерзло, заду-біло, як сиротина . . . Боже, пом'яни м'я . . . Боже, Христе, спам'ятай . . .

Боявся Симтик підійти ближче до саней, бо він за-бив морозом свого найменшого сина І він перший з Дошина вказав білу дорогу.

Не такий іхав зі села Одрехової — вбого, як Симтик, Василь Сивик. Він мав ще всі канадські сути на собі. Грубе, тепле одіння, подвійні чоботи та пайташку з гріш-ми й з канадськими дорогими долярами.

Мовили в селі люди — йому лем пташиного молока бракує. Муроvana хата, окрім стодола, сад, город, пасіця й виноград. А хто чув раніше про живий виноград в Одреховій? Перший мав його в себе Сивик, той, що не-давно багатство привіз з Канади.

— То й він поїхав за Сян.
(Для повноти додаємо, що той Сивик вернувся по 22 місяцях побуту в „раю“ старим, знеможеним дідом, у лах-міттю та просився добрих людей, щоб йому дозволили вмерти перед рідним порогом.)

Я був особисто в хаті Сивика в Одреховій, пив воду з його криниці та просив його, щоб не робив глупоти та бодай до кінця війни сидів у дома.

Його слова до мене були:

Ти, чоловіче, священика з Тарнавки син і так му-сиши говорити, що під Сталіном не є добре. Але я в те не вірю і тому, хоч би всеньке село й цілі гори з мене смія-лися, то я поїду за Сян.

Однаково виїзд Сивика не здеморалізував Одрехо-вої та крім його, ніхто не кинув рідної хати на поталу.

Все ж таки, крім большевицьких комісій на Лем-ківщині, в тому напрямі за виїздом населення Лемківщи-ни до „раю“ свідомо, чи підсвідомо працювали доморос-лі „агенти“ большевицької „доктрини“. В першу чергу міське шумовиння в Сяноці, в Коросні, в Романові, в Дуклі та платні агенти Москви з Львова. Задурманені тими московськими лизунами доморослі Шалайди з Во-

роблика, Ворожка з Синева, Шлапак з Дубрівки, Чепак з Барвінка доливали оліви до вогню большевицько-московської дурійки.

Під кінець зими 1940 р. було около 25 тисяч задурманених лемків, що здекларувалися їхати до „раю”.

Треба було за всяку ціну протидіяти. Тому без найменшої надуми поїхав я до Сянока, щоб у першу чергу роздобути проші на об'їзду по Лемківщині. Мій приятель Теофіль Бак, зі Сянока, позичив мені гроши на дорогу до Кракова. Тут говорив я з Д-ром В. Кубійовичем і одержав 150 польських злотих, щоб почати акцію. Це була смішно мала квота, щоб відбути пропагандивний рейд від Балигорода до Криниці. Але рішучість перемогла та я серед найтяжкої зими в позиченому теж у Бака в Сянокі кожусі вибрався в гори. Хто знає дорогу з містечка Роги до Дуклі та уявляє собі сибірську зиму на горах Лемківщини, той мусить освідомити собі, яка праця чекала мене, щоб з найглибших закутин почати свою намічену акцію.

В основах аж ніяк не міг я взяти на себе відповідальності перед історією за те, що по довгих роках моєї національної праці, браття мої з Лемківщини добровільно покинули б свою прадідну землю.

Далі, на кого впала б ганьба за те, що, маючи змогу протидіяти, я пішов би забавитися в „тройгендері” та рабованими грішами набивав би свою мошонку? Автім стояли отвором усіякі золотничі - годинкарсько - ювелерські крамниці по вимордованих гештапом жидах, мануфактурні склади, килимарні, винарні тощо — хоч і не снілося, бери та наживайся!

З ніг ніг мене валило на Рогівських серпентинах. Вітер лопотав і прапав мене грубим сніgom по лиці, мов залізними батогами. Вздуту пробував я йти, але завірюха підкидала снігові колоди під мої ноги та я падав головою до землі й світу не видно було в густій сніговій габі. Дихати не було чим; така курява голпаком кружляла довкола мене. Мені здавалося, що не лише сльози в моїх очах, але й шпік у костях замерзає, грабіють і костеніють мені руки, не знаюджу місця, де загріти б закопачені пальці рук. Вітер силою вдирається за пазухи та труди болять

дихати; не мож доторкатися сорочкою до скіри на грудях, бо коле гострими шпильками й захорони ніякої не видно. Хіба сісти серед дороги та до кінця закоцябнути. Не знаю, звідкіля взялося стільки сил у м'єму організмі, що я — день тоді родився — приплентав моїми дерев'яними від морозу ногами до першої хатини з берега села Мішанної за Дуклею.

— Чому з Мішанної постановив я почати свою горами мандрівку? — міг би дехто мене запитати, або мені закинути, що треба було від Сянока літи в гори. На те даю мою відповідь: — Саме в селі Мішанна коло Дуклі спочивають тлінні останки моого Батька священика, о. Степана. Моя совість диктувала мені в першу чергу літи до місця спочинку моого Батька, коли треба буде — тут перестерегти народ перед загрозою вийзду в чужі сторони; далеко легше буде мені говорити з народом, якого виховував мій Батько священик і переконати тих людей, щоб не покидали прадідної землі, бо пропадуть на чужому сміттю.

Коли я відчинив двері до першої від лісу хати в селі Мішанна та привітав домашніми словами „Слава Ісусу Христу”, старший віком господар підійшов до мене, стиснув мені руку та промовив: „На іврії слава! Але ви то певно з тамтого світу приходите. Та же вовки повтікали в гущу, такий собачий мороз і води зачерті в полонці не дає. Десять певно сам диявол станув на світ і хоче звесь хрещений народ визябити. Не кажіть мені нічого, але я зразу побачив, що ніяка розкіш не привела вас у наші глухі сторони.

— То відкілья ви будете? — питаетесь церківний ще з часів моого Батька, Михайло.

— Сьогодні йду здалека, бо недавно був я ще у Львові, — відповідаю спокійно тому господареві, — але я ту тепінній. Малим хломчиною жив я з моїми Батьками у вашому селі.

З церківним Михайллом їздив я до Барвінка, до Зиндранової та до Шклярів і ген поза Яслиська. Він багато мені поміг у моїй праці, бо Михайла знали люди й шатували.

Таким чином Дужляниця була врятована.

Дуже важливим ключем, що відчиняв би — по думці большевиків, — дорогу на Схід для всієї Лемківщини, мала бути Сяніччина. Вправді саме господарське життя в Сяніцькій кітловині було зовсім окреме від далікіх гірських полос, для прикладу в селі Чертек біля Сянока, Сянічок, Новосільці та з ними межа в межу інші українські села — де саме родилася дірдна озиміна (жито, пшениця) майже з такою видайністю, як на Поділлі, отже голодова скрута не була тут така, як у глухій Дуклянщині, Ясельщині, Березівщині та з Криничанською ..Горлицьких гірських полосах; тимто треба було спеціального підходу московських дурисвітів, щоб зворохобити українське населення Сяніччини та через його до всієї Лемківщини.

Оповідає комсомолець на залі в Новосільцях про щасливе життя "під сонцем сталінської конституції".

— Ані польськихмагнатських посілак поліцаїв там нема. Нема вбогих і нижчих або вижчих. Рівня всі в нас!

До стола, за яким горлав большевик — комсомол, підійшла стара бабуся, Пелагія Д-ко та питаеться: — А скажи мені правду, скільки ти сорочок маеш?

Вся заля заніміла й большевик набрав води в рот.

— Додому, люди, додому махає руками бабуся, — худібку вже час напувати. (Відомо, що під вечір напувалися домашні тварини, по третьому кормленні) Точніше большевик держав мітинг від ранку до вечора та старенька бабуся Пелагія одним реченням угасила ввесь жар комсомольської прихильності.

При всemu треба знати, що полячки теж не дармували. На основі розпорядків чімецької ..окупаційної влади всяку військову рів треба було негайно віддати в руки поліції. Хто задержав би в себе кріс, кулі, багнет, тощо та не повідомив би про те владу, за те кара смерті без суду. Отож поляки взялися на штуку та підкидали військові речі своїм сусідам українцям та провідомляли польську поліцію або Гестапо, яке без доодження, знайшовши кріс, кулі тощо в українській хаті, розстрілювали господаря хати. По-

ляки таким чином помагали більшевикам, бо терор Гестапа й польських поліцай, яких німці задержали далі в праці мимо розвалу ..Польщі, робив своє. Населення не знало, де й в кого шукати рятунку. Польські поліцай далеко дошкодніше відносилися до українського населення Лемківщини, маючи за собою попертя Гестапа, яке не пам'якалося довго та за найменший донос польської поліції або з місця в'язнило обвинувачених або вивозило до концентраційних таборів або таки й на місці розстрілювало. При всему накладала ще німецька окупаційна влада на населення Лемківщини контингенти. Контингенти на живу людину, що мала іхати на роботу до Німеччини — пісцювати на ріллі, у фабриках та та всяких заводах.

Накладено контингенти на всяку живу тварину; покульчиковано всі корови, воли, телята, безроги; обчислили заздалегіть скільки вродиться за рік, за два, за десять і те все вміщено в контингент. стільки й стільки молока річно від кожної корови, стільки яєць відожної курки, стільки овочів з кожного овочевого дерева й стільки та стільки межу з кожного вулика. Залізними кліщами контингенту за горло притиснене населення Лемківщини, населення, що з роду в рід і з року в рік не доїдало; варило юшку з терок, а на весні догодовувало свої тварини ліщиною та липовими гильками або теж стріху обривано до січкарні, щоб до зеленої пашні дочекати. З'явилася ще спекулянти, що забрали в своє посідання жидівські крамниці та диктували ціни залежно від висоти їх бажання швидким темпом багатіти та наживатися.

Чи не геройська була постава українського населення Лемківщини, що видергати треба те все й не рушитися мимо всого з рідної хати?

Затирали з радості свої руки московські висланники, що Лемківщина в їх руках. Вони мають усі атути за тим, щоб добровільно іхали на їх заклик люди до "сталінського раю", де нема — по словам комсомолів — "покривджених, гноблених і визискувачів".
— Вся земля селянам — горлав у селі Кам'яна комсо-
60

молець, — усі фабрики працюючим! — У крайні вічного сонця — мовив він далі, справжній райжити й працювати.

— Добре, повіримо всі, — станув що середині хати Олекса Т-к (не подаємо повних прізвищ тих лемків, що мова тут про них тому, що не маємо 10 років жадного зв'язку з Рідним Краєм та не знаємо нічого про долю тих людей а виявляти аж ніяк не вільно нам повних прізвищ — бо це — хоч для історії важне — могло б дати матеріал большевикам і вони покарали б невинних людей. Крім того — хай знають наші нащадки, серед яких чудових обставин нам жилося в 20-тому сторіччі, в добі розцвіту техніки, культури й науки, що мати не могла писати до своїх дітей, бо за один лист вивезли б її на Сибір, батько не міг знати де його сини, бо його або синів ув'язнили б за кусок незвичного паперу, на скому одні до одного писав би, що живе, працює та здоровить син батька, а батько сина. Оце осяг 20-го сторіччя, до чого докотилося людство, маючи розум і свободну волю бути паном себе й всієї земської кулі.

Оточ мовив Олекса: — Повіримо всі та виберемося разом з усіма людьми до того "райу", але зроби на собі по християнські ..знак хреста. ..Ану, чи потрапиш? Повіримо тобі, що ти справди з того раю...

Стали люди в хаті більше підходити до стола та напірати на нього — перехрестися й ми повіримо в твою правду.

Мнявся зразу комсомолець, почервонів по вуха, кліпав і ззавертав очима, шукав між приятелями — хто поміг би йому, але люди стояли доокола нього тверді, сувері та невмолими.

Такі тверді люди, як іх життя, і сувері такі, як всі їх обставини та неуступчиві, як рішуча їх постава сидіти й ніде не рухатися з прадідіної своєї хижі.

— Добре, що з життям утік з села той вітрогон! — відгружувалися люди, бо скуштували би хлопського корявого кулака — та справди мав би рай, що про нього — так завзято від ранку до ночі лепоче.

— Лем ногами накрився б, як би помежи кліпавки п'ястком.

— На такого гада й гріх п'ястку затискати.

— Лем го люшнею по горбатині!

— Або свячено водою — довго туділо село й раде було, що Олекса так спокійно попрощаєв того "миргородського діда".

аков подсумок відповіді

**

Сяніччина була далеко зріліша під національним оглядом, аніж гірські округи Лемківщини.

Цю туру зачав я від села Чертежка, що віддалене 6 км. від Сянока. Тут місце уродження моого батька й тут моя близьчка й дальша рідня. Люди в Чертежі радо мене зустріли; тимбільше, що з Чертежа ходив я кілька років пішком до Сянока до гімназії, мав опінню одного з найкращих гімназистів і любив уже студентом позичати або голосно читати людям гарні та виховні історичні оповідання. Чертеж був підмінований волокитами з Сянока й місцевим робітником Кіктою, що "любив" читати позичену в Сянoci більшевицьку літературу. Було кількох очіх вийти до більшої з Чертежа, але те не мало зовсім впливу на все місцеве населення.

Кількох затурканих і задурманених селян з Сяніччино виїхало до „раю“. Цікаве, що одної ночі втекло кілька коней з Загіря, де більшевики мали збирне місце для „райських птиць“, та господарі йдучи за своїми кіньми до своїх сіл, теж уже не вернулися до більшевиків.

Тих кількох господарів зустрінув я на Вільхівській Посаді, — тоді було добре по півночі, коли я йшов на головну стацію в Сянoci, щоб відціля поїхати в Короснянщину.

— Тварина має деколи більше розуму, як людина — мовлю до господарів, що задихаючися, бігли здогоняти свої коні.

— То ми не знали, що вони неправду бесідували.

— Аж вас коні зрозуміли, що в індай хаті найкраще.

— Добре, що ви своя людина, — мовив один господар, — то святу правду кажете. Ледве пару днів ми були

під тими нашими „спасителями”, та здається, що з най-
тяжчої неволі чудом ми врятувалися.

— Ідіть, добрі люди, додому та всю правду оповідайте кожному, щоб усікий зізнав, чим пахне за Сянном.

— Сам Бог вас післав, — дякували мені господарі та запрошуваали з весною до себе в пості.

Було б зовсім несправедливо приписувати самому собі всі „чуда” або подвиги на тій праці — переконати народ Лемківщини, що сам у деяких винятках добровільно записався на виїзд до большевиків.

У Короснянчині робота йшла швидким темпом. Тут у селах з українським населенням були мої приятелі священики. Разом ми працювали. З села до села відвозили мене саням і, давали мені їсти й коли треба було, — давали мені змогу передягатися.

Мій пропагандистський рейд по Лемківщині тривав три місяці. День за днем, з села на село, з читальні до читальні; де не було ані школи ані читальні, у великій хаті згромаджувалися люди та я говорив до них і відповідав на їх запити. Не треба мені було окремої якоїсь легітимації перед народом, або будьjakих референцій, — люди скрізь знали мене, вірили мені та шанували мене. Я не йшов до народу ніколи з брехнею. Науку подавав я народові коротко, ясно, змістовно й на його живих з життя прикладах.

При всому багато помогло мені глибоке знання лемківської душі, його добрих і лихих сторінок життя, десятирічний господарський досвід і економічно - історичні студії над минулим княжою країни — Лемківщини, якої я теж сином з діда прадіда. В багатьох випадках мое знання в усіх нюансах лемківського говору, з усіма його найбільш архаїстичними відмінами, пізнавання вдачі й характеру людини не лише в близьчому житті з нею, але з лиця, в ходу, з кількох рухів незвичайно давало мені багато матеріалів вести свою працю над зліквідуванням марева виїзду населення добровільно до большевицької тюрми народів.

З притиском і з гордістю мушу заявiti, що всією

душею я відчаний Господньому Проридінно, що саме я світ побачив не деїнде, лише на мої княжій Лемківщині. Ані десятої частини не двигнув би я ніколи з тих хрестів, що впали на мою голову, та безупинно далі падають. Те саме бачив я в моїх найкращих прияталях, у лемківських господарів, що, чимбільше інешасть, журби, тощо на них зсипалося, то вони ще більше твердими ставали веселішими та неподагливими, як той крицевий граніт у дебрях Лемківщини.

Довго не міг я того зрозуміти, чому вийджаючи давніше з моїх гір до Львова, пізніше до Krakova до редакційної праці, чому жаль огортає мое серце та мої очі повні були сліз? Деколи не находив я собі ради, таке банування пройшло мене цілого.

Розв'язку на те питання знайшов я цойно в Канаді. Саме в осені 1953 р. верталися ми з моїм приятелем Впр. о. В. Дрібненським ЧСВВ з прогульки на рибалчення. Ми були майже сто миль за Торонтом. Коли вечором верталися ми додому та здалека видно було світла в місті Торонто, здовж обрію, я запитався о. Дрібненського, чому людина відчуває

Наплив нової української інтелігенції, що втікала з поза якийсь притаєний жаль, покидаючи спокійну природу, озера, гори й наближаючись до міста, сумно їй стає на серці.

— З твору Божих рук, — відповів спокійно о. Редактор Дрібненський, вертаємося до твору людських рук. Сяну на Лемківщину, теж причинився в багатьох випадках до повного освідчення всієї Лемківщини про конечність залишатися вдома та не слухати підбехтувачів з більшевицьких комісій.

Створення в Сяноці Шкільного Інспекторату, на чомі якого стану великий громадський діяч, знавець Лемківщини приятель народу, Впр. о. професор Степан Венгринович, дало величеські користі Лемківщині. Ця високо культурна людина, з незвичайно милою вдачею, завжди вісміхнена, з добрими очима Пастиря, при всьому вояк і український старшина, потрапила в скороу часі зовсім переорганізувати українські школи та поставити в них добрих українських учителів, здебільше втікачів з поза Сяну.

Мій особистий приятель о. Степан Венгринович живо цікавився моєю працею в поїздках по Лемківщині; завжди дуже радів, коли я оповідав про кожне село та про духа народу.

— Це, редакторе, — мовив о. Професор, — золота праця з такими людьми, як нації лемки. Що не веліти б, воно на все готові. Мені самому деколи дивне, звідкіля так багато моральної сили й духової тугости береться в тих людей. Пройшовшися по кімнаті, де були бюра інспекторату, мовив дамі о. Венгринович: — Треба школи в селі; ще добре не отягнутися, вже приходить звіт, щоб учителя посилати, бо діти ждуть на навчання. Ці люди дають хліб, молоко, гроші своїм учителям і готові завжди до помочі. А діти, мов губка, з повною жаждою знання слідкують за кожним словом свого вчителя.

Удвох переглядаємо списки шкіл на Лемківщині, зリスト школільної молоді, організацію Дитячих Садків, вечірні курси, дошкільня та фахово - ремісничі виклади.

— За десять літ, — мовить о. Професор - ніхто не пізнає Лемківщину, ані одного неграмотного не буде в наших селах; мов гриби по дощі, ростуть нові школи, народні доми, читальні, живе кооперація. Ідути теж до міст більше підприємчivі та відчиняють свої крамниці. Сьогодні вже маємо в Сяноці поверх сотню українських кутиців і підприємців. Те саме в Романові, в Коросні, в Горлицях, Новому Санчі, в Березові, в Яслі та в Ряшеві.

Отче Професоре, — мовлю — оче саме гнало мене від Балигорода, здовж тір, аж до Потпруті і Душайця, щоб зберегти кожну українську дитину й кожну українську хату перед добровільною смертю з рук тих, що намагаються збаламутити наш народ на Лемківщині.

— А яка ваша думка, пане редакторе, — питаетесь да-лі о. Професор, — щодо зросту безробіття та передголодової кризи?

— Це ясне, Отче Професоре. Війна та з нею руїна господарського життя мусять мати лихі наслідки. Те питання з пешого дня моєї праці над Лемківчиною маю на увазі.

Без хліба народ не візьме навіть найкращої книжки до руки. Безліч статей, різних оповідань, нарисів — усе те я писав у „Нашім Лемку”, тому, щоб люди на власному житті вчилися бачити себе й своє добро й лихо, наче в дзеркалі та не стояти на місці, лише ишши стомилевовою ходою вперед та рости економічно й духовно.

— Безробіття завжди було в наших горах у наслідок нерациональної господарки. І всі багатства, що їх давали нам наші гори, не були в наших руках, лише завжди в чужих. Не було в тому напрямі жадної освідомленої праці серед народу. Люди з Лемківщини відкривали радше далекі країни за морем, тинялися світами;ного не бачили, що з Лемківщини при повному економічному розквіті краша країна, як сама Швайцарія, або навіть перша з ряду заморська країна. На тому всім залежало, щоб держати Лемківщину в убожестві, бо тим чином вволодіти легше і горнути для себе все його багатство.

— Отче Професоре, від нас сьогодні залежить, чи ми потрапимо вивести наші гори на широкий світ. Приготовляймося до іспиту.

**

Під цю пору жили в Сянці такі визначні українці: Др Володимир Блавацький — адвокат, голова філії "Пропсвіти", др Степан Ванчицький, голова "Рідної Школи", д-р Олександер Масник, директор Народної Торговлі, д-р Никифор Гірняк, д-р Ростислав Ендик, м-р Володимир Кліш — душа всієї Сяніччини, молода людина, що не знає в народній праці відпочинку, працьовита до самозапертя, жертвенні та високої культури; С. Безкоровайний — торговельник, М. Бровар — підприємець, Теофіль Бак — підприємець, д-р Петро Біланюк — визначний педагог, Василь Подубинський — громадський діяч, М. Ноївицький — сільсько-господарський організатор, д-р О. Константинович — адвокат, ред. Василь Крохмалюк — журналіст і організатор, д-р В. Каравович — лікар та інші.

**

Під кінець березня 1940 р.вертався я по своїх привізних об'їздок по воїті Лемківщині.

Одно лихо було зліквідоване: — большевики не розкусили твердого лемківського горіха! Як у перших початках здавалося, що поголовно вийдуть люди добровільно до большевиків і гаїнба впаде на всю українську інтелігенцію, так сьогодні ясним стало, що тільки деякі одиниці виїхали на схід, а залиш населення остався вдома та обома руками взяється до своєї праці.

Випадково попав мені в часі моїх об'їздів по Лемківщині список, зроблений большевицькими пропагандистами, які сподівалися вже тоді вивести за Сян 65 тисяч українського населення. Це застрашаюче число, якщо додати, що ці люди всі мали б добровільно вийти на Схід.

Фактом є, що з простору всієї Лемківщини виїхало поверх 3 тисячі людей на той бік Сяну. Скільки в тому числі було жінок, що тим шляхом намагалися втекти перед Гітлером, скільки поляків, що повтікали з тюрем і боялися, що ще раз попадуться за решітку за свої кримінальні зчинки, врешті могли ще бути іншої національності люди, які подали себе за українців і поїхали за Сян.

При тому відомо, що й з німецькими репатріаційними комісіями, які працювали в Галичині та на Великій Україні, зокрема на Буковині, виїхало велике число не лише німців, але й люди інших національностей. (Про те ширше мова в нашій книжці "Коли горіла Европа"). Ото ж і німецький історик, пишучи в своїх творах про німецьких поворотів з України до Німеччини, не буде вчисляти ненімців у загальне число Волиадойців або інших німецьких колоністів, що за Гітлера вернулися до Німеччини.

— — —

Весна 1940 принесла великі зміни в національному житті Лемківщини. Крім тисячів українців утікачів з поза Сяну, яких дуже радо хлібом і сіллю витала вся Лемківщина, встановлено українське шкільництво, розбудовано варстти праці по містах, установлено в чисто українських полосах Лемківщини українську поліцію для збереження ладу й порядку.

Головним і важливим етапом у духовому розвитку Лемківщини була номінація Апостольським Адміністратором

на Лемківщині з осідком у княжому місті Сянці І. Есси. Апостольського Адміністратора о. ректора Богословської Академії у Львові Впр. о. Олександра Малиновського — людини великої, аскета, великого українського патріота й знавця народної праці. Людини дуже милої з бесіди, м'якої в поведінці, справедливої та по батьківськи вибачливої. Йому до помочі станули десятки українських священиків, які також змушені були втікати зіпід большевиків на Лемківщину.. Прийшли нові плугаторі й нові сіячі золотого зерна.

У квітні 1940 р. вийшов я до праці в Krakovі. Перших кілька місяців працював я, редактуючи народну бібліотеку, в рямках якої вийшло 46 різних нових книжок.

У тому старому місті, з різними історичними забутками, що колись у давнині згідно з твердженим істориків: Машевського та Дениса Зубрицького — належало до України — запізнався я та заприєзнився з професором краківського університету, з дром Іваном Зілинським.

Професор університету, уродженець Лемківщини, з села Красна над Вислоком. Твердий, працьовитий, дбайливий, пильний, точний, маломовний, рішучий, неигнущий, завжди лагідний — оце професор Зілинський.

Д-р Зілинський дуже любив мене й ми себе взаємно дуже розуміли. Зате я високо шанував цю добру людину; в своїй глибині справжнього патріарха лемка-брака та одночасно високо вченого професора університету. В хаті професора почував я себе, як у своїй власній, всі книжки в обширній бібліотеці Професора стояли для мене отвором. Професор Зілинський не любив багато говорити й мені це дуже дошподоби. Ми себе без слів дуже добре розуміли. — Праця була нашою мовою. Книжки наша жива розмова.

Професор радів появою кожної нової, видрукованої книжки, мов мала дитина найкращою чічкою. Небагатьох я бачив на своєму віку таких плугаторів науки, яким саме був мій Приятель сл. п. Д-р Іван Зілинський.

У Krakovі я познайомився теж з велетнем української літератури — професором Богданом Лепким. З цією людиною зв'язувало нас спільнє священиче походження, до

діялької міри одна вища спільна духовна єдність і при єсьому праця народних учителів. Професор Богдан Лепкий дуже любив слухати, коли я говорив лемківським говором і де-жоли лаяв мене та напомінав, щоб усе писав я в тому гово-рі.

Незвичайно мілі вечори проводили ми втрьох з профе-сором Богданом Лепким і д-ром Іваном Зілинським. Тоді обов'язково мусів я „шитко бесідувати по-лемківськи”.

— Алия кусьцюк лем слівце за слівцем постаровіцьки.

— „Бо гварила ми мамичка,

Што будевойничка.

— Ей, уж ей маш, уж ей маш,

Сідай на коничка!”

Ще на вступі цього розділу згадав я про свою зустріч у Krakowі з проф. д-ром Володимиром Кубайовичем

Д-р В. Кубайович був Головою Видавничої Спілки в Krakowі та Проявідником Українського Центрального Комі-тету.

До війни Д-р В. Кубайович теж був професором універ-ситету в Krakowі. А треба знати, що Д-р В. Кубайович теж уродженець Лемківщини. Отже Krakівський університет мав двох професорів лемків: д-ра Івана Зілинського та д-ра Володимира Кубайовича

Ця людина залишної витривалості, твердого характеру та великого дипломатичного знання й хисту, будучи на пості Проявідника УЦК, виконала такий надмір усякої можливості праці, що інша на його місця або духовно за кілька днів завалилася б або відреклася б і себе і всіх доокола се-бе. А лемко, проф. д-р В. Кубайович, стояв гранітом на своєму пості та хай тисячі українців скажуть, скільки Він кожному зопрема добра вчинив, допоміг, подав свою руку в по-требі, вирвав з концентраку й врятував від смерті.

Під осінь 1940 р. створено при Українському Видавниц-тві в Krakowі Редакційну Колегію: Василь Качмар, Ivan Bi-tohins'kyj і Юліян Tarнович для тижневика „Krakівські Вісти”. Щоденник під таким наголовком появлявся ще з перших днів 1940 р. у Krakowі під редакцією Михайла Хом'я-ка. Mgr. M. Хом'як працював по скінченні своїх студій в Ся-ноці, як адвокатський помічник у канцелярії д-ра В. Бла-вацького, отісля до війни працював у редакції щоденника

„Діло” у Львові. З приходом до Львова большевиків перехав міг. М. Хом'як на захід і з рамени Українського Видавництва в Krakові почав редактувати щоденник „Kraївські Вісті”. Крім нього працювали тут: Лев Лепкий, Маріян Ко-зак, Іван Дурбак, Роман Купчинський, Василь Мудрий, Іван Кедрин, Петро Сагайдачний, д-р Ст. Баран, інж. М. Тво-ридло та інші, як дописувачі або співробітники.

Тижневик „Kraївські Вісті” редактували ми втрьох. Праця була гарна, відношення між нами товариське. Управителем друкарні був д-р Ю. Пеленський, людина працьовита, культурна й добайліма засягти в праці. Сам письменник, отже й у відношенні до співтоваришив праці згідливий.

Зновоже технічним директором друкарні при вул. Ожешкової був Олександер Костик. Педант, мистець праці, до найменшої пружинки знавець друкарської штуки. Тихий спокійний, завжди з олівцем в руці; ніколи не бачив я той людини урядуючи в одній кімнаті з Директором О. Костиком у Krakові позніх два роки й у Львові теж позніх два роки, — щоб він сердився, був невдоволений або не шанував робітників. Ми йшли рука в руку з Олександром Костиком позніх десять років до війни у Львові, бо О. Костик був Директором друкарні „Діло”, де я друкував по відході від вид. І. Тиктора, часопис „Наш Лемко” й „Бібліотеку Лемківщини”. І всю війну пройшли ми вдвох, наче рідні брати під однім дахом та ніколи за такий довгий час не чув я з уст того мого доброго Друга, Олександра Костика ані однієї його дрібного слова, що могло б зменшити мою велику пошану до тої працьовитої, солідної, характерної та доброго серця людини.

На Різдво 1940 відійшов з Редакції „Kraївські Вісті” п. Василь Качмар і незабаром теж п. Іван Вітошинський. Чергові числа редактували я сам. Щойно з весною 1941 приділено мені до помочі п. Петра Сагайдачного, який відомий був зі Львова з щоденника „Івана .. Тиктора ... Новий Час”, як визначний журналіст і знавець міжнародних політичних і українських справ.

Продовж двох літ свого побуту в Krakові зредагував я 46 книжок, редактував тижневик „Kraївські Вісті” (в То-

ронті має всі річники "Краківських Вістей" п. Роман Генрик Березовський) і написав своїх дев'ять книжок про Лемківщину.

Мені дивно було, коли в літі 1941 р. прихав до мене до Редакції в Кракові мій друг д-р Ростислав Єндик і кинув мені на стіл шаперчик, на якому була печатка „Читальні Профспілки в Согорові ім. Юліяна Тарновича”.

Не дивне те, що др. Єндик твердо стиснув мені руку, бо ми знайомі ще зі Львова, але те дивне, чому будуються читальні під моїм прізвищем? Що я зробив - для цих людей, сидячи за столом і пишучи книжки або редакуючи часописи? Мені ніколи не виникалося, що я вже багато зробив; зате завжди й сьогодні, коли пишу ці рядки, відчуваю що я ще нічого не зробив. Можливо, що те відчуття мое особисте, а люди інакшим критеріем оцінюють працю для народу.

— Лемківщина, — як ми колись говорили з о. Професором Степаном Венгриновичем у ..Сяноці, — станула на свої рівні ноги. — Лемківщина станула, щоб виявити себе перед історією та здати свій історичний іспит.

Без праці нема чину.

Зріда Лемківщина станула перед лицем історії.

Засіяні сітчами в серцях народу Лемківщини золоте
— Без підготови нема діла.

ВИГНАЛИ нас з батьківщиною . . .

„Ой, верше, мій верше,

Мій дзелений верше!

Ой, уж ми так не буде,

Як ми било перше”,

(Лемківська співанка.)

Престара княжа українська земля, Лемковина, загороджувала межі на червоних П'єнінах, а гірські, з модрими хвилями, ріки, Дунаець і Попрут, творили вільний шлях до Срібної Землі. Княжі воїни твердо стояли на сторожі й соколиними очима стежили, чи ляське плем'я зі землі Кракуса не зазіхтається на княжі добра, або чи не думає походом рушити на княжі городи. Тут, над стрімкими берегами Попруту й Дунайця, з тесаного каменя будували князі свої вартийні; звідциля диктували ляхам своє право князь Юрій Болеслав; князь Роман приїздив сюди на свої городовища. У дворі на Ритрі, в Теличі, на Княжій горі в Ганчовій, в Княжому Устю, в Санчі, гостювали вельможі - бояри та гострим мечем писали сторінку про княжу слузу.

Віковічні кедри, кремезні дуби, крилаті ялиці-смереки та престарий Лемківський бір — це первісна земля-батьківщина одного з найкращих українських племен-лемків. Мигтять ці стрункі смереки в дзеркалі Дунайця і Попрутowych вод, купаються красуні черешні й липи в річці Ропі, калин-ягодою мережить свій стан сонлива Вислока, зате ж верткий Вислій гомінко біжить зпід верхів Бескиду та, наче соромлива молодиця — Солинка, паде в обійми свого братима сріблолентого Сяну. Від Сріблолентого сходить сонце; тут, із гайлісся, вибігають русалки на зелені межі та

прядуть свої шовки, білять своє павутиння в сонячних струмках і збирають росяні самоцвіти на найкраще намисто для княжни гай-лісу. Стоять сонячною рукою мальовані дерева: стрункі берези в ясмину пелюстках. Вони на крайчичну лісового моря; тирса плаче, бо крилатий дуб широко роз хрестив свої гаптовані рамена та склонив сонце у свої запахи; зате ясень перехилив голову та по-дитячому бавиться своїми барвними листками; а калина сіє собі під ноги круглені коралі; липи цвітуть і шумлять, і медом пахнуть; і горда смерека звисока дивиться на всі багатства своїх по сестер і колище сріблом своєї корони, співаючи пісню про вічну молодість. Ще далі, крізь визубень лісу, визирцем поміж дерева хмель плете сої коси та ввивіркою пнетися на ліщину по золоті горіхи. Потім за лісом поля, ще один гаюк і срібним ралом крайні ленти ріллі.

Потім сідає сонце за Кичурою на Яворині та перед спочинком мие своє лице в Попрутому озері й купає свій, золотом і самоцвітами кований, ридван. Ще й водяники в комишиах чешуть свої коси, очерет складає, як до молитви, свої довгі пальці, та тричі набожно перехрестившися по вечери — старий Землян закидає свою чуганю на рамена й ремінці зв'язує міцніше на керпіях-ходаках, — бо інша суета не дає спокою. — З'оначать дики посаджені компери, кой дома заночуеш . . .

Виходять лемки на гору, сторожити свої завіси перед дичною. Горить вогонь перед колибою, або таки під смerekою. Лемківський бір співає свою тужливу пісню та йа закруті під горою Ділом срібні таляри розсипає місяць на вислокових хвилях.

Планно, банно на людському серці, коли про все пригадати. Але крас життя, коли душа не пече. Сім раз їздилось до Гамерики, — починає вісімдесятлітній господарлемко, Юрко Землян, свою розвагу. — Кой за кожним разом більше талярів, талярів, та й більше банувананя за хижею. Не є того світу — як дома. Працюеш як чорний кінь на цих майстернях і все дні числиш, скільки буде ще до Покрів: адже третій рік такого збутику на чужині . . .

Кривулею підгорнув Юрко вогонь на середину: — не знайдеш доброго права на чужині, коли його вдома не знайдеш. Кожний тобі те право заперечує, як би Бога між

жинкою в підлітковому віці, які родами не видати, не чувати. То ж то його самі розг'яли... Повільно пливе ніч і, наче в найкращій казці, родяться давні, з-перед вінів, сторіччя, з-перед десяток літ, уchorашні, нові найновіші образи; живі картини.

— Оце встають mestники за кривду братів і на Лемківському Бескиді будують свої храми. На горі Яворині, ці збійники раду радять, де добути б стрільного пороху та олива...

— Далека, лісами й горами, дорога до нашого Ляборця, але ми тому подужаємо-

— Триста найкращих коней взяли з угорських долів ті Сипкові вірли та між убоге населення роздали, щоб легше хліба добути. І повні панви пороху та круглених куль принесли.

— На Церговій, за Дуклею, отаман Баюс раду скликає:

— Нестерпно жити від податків, драчок і данин. Не покладемо на себе рук, але окови зі себе скинемо! Не відступимо з гір!

— Четвертували їх та в коло вплітали, але друг не вилав друга! На ринку в Мушині та біля ратуша в Санчі цюром текла збійницька кгов. Але вони не були опричками, як їх ляхи в судові папері вписували. Вони хотіли свого ладу на своїх Бескидських горах!

— А далі, не було вдома хліба. Ще не нашовся такий вчений, щоб міг його на камені родити. То вони, сини Бескиду, над Тисою та над Дунаем за тридцятий сніп від ранку до ночі косою пшеничний ліс рубали.

— Скрутно стало жити, коли свої володарі перевелися. І Романове село і інші княжі оселі переназвали нові пані по своему. Джерела княжих вод у Криниці прозвали своюю „Крульовою”, залізом і бетоном загородили чудодійні води в Жегестові, у Висовій, у Шавнику, в Поворознику, в Ганчовій, у Княжому Устю, в Романові, у Синеві, в Балутянці. Скільки ще зірок на небі, стільки треба і начислювати непросліджені мінеральних багатств Лемківського, або Низького Бескиду.

— Не знаходив син цього Бескиду доброї ради на свою гірку біду вдома. Тоді один запрягав своїх коней, вантажив широкобедрій віз бочками з маззю та дъогтем і, тричи знаком святого хреста позначивши свою дорогу, рушав у

світ . . Ці мазярі бачили своїми очима Велику Україну та весь Угорський низ і під Варшаву , або аж до Вільна на Литву приїжджали зі своїм добрим товаром. Але хто не мав своєї доброї запряжі, той пішком мандрував за Карпати та ранні овочі розносив по всіх сусідських містах. Один знову у дротаря бавився, мишоловки продавав мішукам і через те вдома хліба не ів і з грішми додому вертався. В лісах лемки випалювали поташ і соду, тесали протісся, бальки, в гравіні наймалися, будівничими, теслями, колодіями, млинарями виховувалися з діда прадіда та чесно вели своє ремесло. Не слухаеш батька, то послухаеш собачої дол!

— Брате! Я вже так багато світу бачив . . Копальні вугілля в Америці, дикі праліси Аргентини, Бразилії фармером був у Канаді і всюди була моя доля зі мною. Але ж нема більшого щастя, як на тих наших „дзелених“ горах! Кротом риється в серці журабанування за „мальованкою“ хатою. Почуеш пташинний спів на чужині, перед очима стає тобі все твоє, від наймолодших літ життя та сили такої нема, щоб угасити той біль, сум і тоскні привиди. Ані білого сонця тоді не бачиш, ані мови людської не слухаеш і щебету дитини не розуміш. Олив'яні ноги й руки мов з дерева та важка змора морочить мозок. У снах стають плаї, пасіки, поперечні, гайлісся, гаї, дібркови і шумить старий бір; тоді душа плаче, щемить серце, спокою не дає. Туга за хатою, мов тінь сновидеться . . — Рідні пороги сльозами радости привітаєш та в Божому храмі всім жаром душі Пречисту та Пренепорочну в найкраїших молитвах хвалиш-славиш, прославляєш.

Принесли з лісу молоді лемки ріща та на ватру поклали, бо холодом повіяло від Гудівок: Студений вітер по півночі. Ale Юрко Землян тільки ноги близче до вуликів присунув. Він пригребував вогонь, щоб вітер не пірвав іскру до села.

— Така була перша світова війна, що наші села в полі обернула. Згоріло містечко Горлиці, бо тут найсильніший був удар москаля з Прусом. Мстилися прусаки й Мадяри за свої програні та сила-силенну нашого народу вішали на вербах, при дорозі . . без суду без розбору. Ale нашим синам казали воювати за монархію, за цісаря! Аж над оконою П'явою червоніла камінна земля від нашої крові. I де сон-

це сходить, і сідає за гори, — скрізь нашим народом бойові лінії засяяні. То ми таковоювалися, що на нашу батьківщину ляйів і мазурів приступили та наше родиме право пішло, звелося . . .

Глибше в чуганю затулив Землян свої рамена та одночасно протер рукою своє, в глибокі борозни зоране, чоло. Він не наче злого духа відганяв від себе.

— Забув учораший, як йому було в неволі. Щезни маро з його ладом! Так він із першого дня катує твою душу, щоб ти рідних батьків відрікся. Полячить тебе і дітям молитися заперечує! Але податок дай, складку збері; рижондовий, доходовий, переїздовий, саморжондовий, лісовий, громадський та на всіх пальцях ніг і рук не зчислив би всіх тих дранин.

— Народний гнів — це велика сила! — далі снував Юрко Землян свої думки. — Ми вогнем на Кomeанецьких горах спалахнули! І зі зброєю пішли проти наїзника. Нами верховодив о. Панько Шпилька. В наших руках був ключ залізної дороги до Лупкова.

Навкучило сидіти при ватрі. Землян підвів старі кості й пішов на свою землю глянути, чи часом чорний дик не рістеться в бульб'яному лані.

— Діду, нанашку, спічніть собі, а я облечу межі — відізвалися молоді газди.

— Ет, у могилі буде найкращий спочинок! — сердився чомусь землян, але зм'якшавши, знов усміхнувся: — Добро і зло разом переплітаються. Найбільше наше добро, що ще не видумали такого собачого права, щоб нас із нашої вітчизни в якісі інші кути проганяти. Ні тебе потім тут, ані там! Чи ти людина — чи ти скотина?! Сам себе ти не пізнав би! Адже, Боже наш милій, кожна скиба, кожна грудка, кожне перце нашої землі стократно нашою крв'ю просльозені! Прадіди, наши діди, батьки тут родилися, жили-працювали й Бога своєю працею хвалили. І ми на нашій Лемківщині родилися; вона Бескидська земля свята, непродажна, не Кайнова! . . .

Лемко від віків зрісся зі своєю Лемківщиною. Він над усім багатства цього світу любить свою батьківську землю. Він січе лободу, молоді листки кропиви на свій насущний хліб на переднівку, — він здирає солом'яні китиці з криші

своєї хижечки, щоб худібку до зеленого догодувати. Він носить на своїм хребті обірник на гору, щоб нивця крацій овес зародила, він віковим зусиллям загартований, на камені опре й сіє. Але він лемко гордий, великий духом і хоробрій лицар на своєму, чаром борів мережаному та золото-сріблом струмків різьбленому, Бескиді.

*

Ще раз купається Бескидська княжа земля в крові своїх найкращих синів. Чорна, жорстока правда виявляє, як саме напали ворожі банди на лемківські оселі та впень вирізали, мордували вішали й стріляли кожного, що під їх очі попався. Мученичою смертю загинули 300 мешканців Павлокоми, в Обаримі вирізали всіх, що не були поляками, в Одреховій перша загорілася читальня „Просвіта”, а з нею цвіт молоді, 28 душ, полягло на полі хвали, в Синеві розстріляли 35 господарів, у Вороблику 46 найсвідоміших замордовано за те, що вони читали книжки про свою тіснішу Батьківщину, про княжий город Сянік і дооколічні оселі, що пам'ятали князя-володаря на сяніцькому замку. Малі і Великі Сторожі, Чертеж, Костарівці, Юрівці, Теребча, Вільхівці, Загутень, Загір'я — пережили здесятковання населення за те, що люди в першому дні по проголошенні т. зв. „виселення Лемківщини” не війшли на схід. Сандецька земля дорого заплатила за цей „указ.” У Горлицчині спалено всі domi читалень „Просвіти”. Лабова, Гладишів, Брунари, Ростока, Ростайне, Ізби утратили за одним махом третину своїх мешканців, а решту вивезено за східні „межі”. І така доля стрінула Команецький Кут, Дуклянщину й східню частину Романівської округи. Пліндири поляки, мордували та вбивали людей в селях над Вислоком, Яселкою, Солинкою — це все історія висвітлити.

*

Сталін подарував Лемківщину полякам і українське населення з Лемківщини переселив і потгав силою на Схід. Учинив він це не з великої любові до українського народу й до української нації. Не мав теж на думці пієтизму або окремого набоженства до тих твердих, як криця, жителів Лемківського Бескиду, що від віків стояли незрушимою греблею на заході, на окраїнах українських земель. Не боліло

теж серце в Джугашвілі Сталіна, що в Лемківських горах важко жити, треба завзято працювати, щоб із цього лемківського каменя добути бульбу й овес. Нерозумно врешті було б думати про будьякі людські почування в Сталіна для мешканців цієї української землі, найдалі висуненої на захід.

Перше основне завдання Сталіна щодо Лемківщини ніч було теж освідомлення лемків, що вони українці, частина українського народу, яким діється кривда від поляків і вони бідують у своїх горах, отже їх треба забрати на краї та більше врожайні українські землі, а камінь родючу Лемківщину — хай беруть собі поляки.

Джугашвілі добре обдумав свою стратегію щодо знищенння Лемківщини. Зробивши угоду даровизни цеї української землі в користь поляків, він дав змогу полякам розправитися криваво з Лемківчиною, яку поляки від сторіч ніяк і ніяк не могли для себе позискати, здобути та з'асимілювати або винародовити. Гострими зубами в'ідалися поляки в українські етнографічні землі здовж усієї східньої межі між Польщею та Україною. Коли інші українські землі як Полісся, Волинь, Холмщина тратили щораз більше на своїй території в користь поляків; Хоч колись межі етнографічні українського народу сягали далеко на захід від Люблина й далеко здовж Буга, поляки зломили ці межі, здобуваючи на хвилях сторіч п'ядь за п'яддю, одиницю за одиницею, відтак цілі оселі, і в неодному місці перескочили ріку Буг та далі захланно в'ідалися в живий український організм.

Вони цього не могли доконати з Лемківчиною. Мешканець Лемківщини і автохтон став своєю твердою ногою в підніжжях П'єнін, розтаборився своїми оселями за Дунайцем і за Попрутром і тут було його з діда прадіда право жити і вмирати! Ані сила, ані польські хитрощі нічого не помагали. Лемек стояв на сторожі своїх княжих українських земель твердо, завзято, незрушимо, по геройськи. Жадна політична буря ані економічно-господарська заверюха не могла зрушити з віновічного кореня цього лемківського дуба!

Мій прадід тут вікував, мої діди й мої батьки тут свій вік

— моя теж незломна право на нашій українській Лемківщині!

Але Джугашвілі не з з тої точки взяв підхід до Лемківщини. — Перше пустити поляків на зненавиджених собі сусідів! Вони лад зроблять з цим народом. Основне, що вони виріжуть і вимордують увесь свідомий український елемент на Лемківщині, а з масою без проводу легка буде справа. І поляки з стовідсотковою точністю виконали своє геройське завдання! Бо як же ж тоді пояснити, що в білій день убиваючи сотні безборонного населення Лемківщини — до сьогодні не відбулася жодна судова розправа на поляках, що мордували днями і ночами українське населення Лемківщини, видовбували йому живцем очі, живцем закопували до землі, за ноги прив'язували коням до хвоста живих людей вирізували на грудях зі шкіри хрести, одним махом ударюючи малих дітей головами до залізного стовпа — вбивали сотні українських дітей.

Отже поляки виконали волю свого покровителя і добродія, що подарував їм усі багатства Лемківщини — волю й приказ азіята Джугашвілі Сталіна.

Далі треба було прив'язане до своєї прадідньої віри й релігії, сильно консервативне та під жадним оглядом не-вступчive населення Лемківщини прогнати з цієї небезпечної землі, бо тут гнізда українського повстанчого прити-большевицького руху матимуть найкраще й природне й соціальне підłożжя. І ще одне — високо підприємчive та глибоко філософічne населення (авже ж треба було бути глибоким філософом, щоб жити на Лемківщині й не загибати!) Лемківщину вгнати в колгоспне ярмо, тоді могтиме триумфувати геніяльний Джугашвілі Сталін. Тим то трагедія Лемківщини, якої рівної не знає історія — є трагедією всесого українського народу.

*

Під час переходу фронту большевицькі партійці, по-літруки й інші вислужники червоної Москви одержали на-каз, щоб серед українського населення, яке замешкує землі за т.зв. лінією Керзона, поширювати пропаганду за віїздом на схід, до УССР. При тому знаючи психіку і наставлення наших лемків, в першій мірі вдаряти в їхню матеріальну струну, на яку лемко-українець був завжди дуже чуйний. В

тій цілі сталінські служаки на кожному кроці почали жалувати бідних лемків, що вони ввесь час живуть в страшних зліднях, в невідрядних гигієнічних умовах і ніколи не бачили світла науки, бо панська Польща не дозволяла їхнім дітям ходити до школи. Крім того у своїй пропаганді використовували сталинці довголітнє національне поневолення й доказували, що тепер, коли повстане Польща, польські шовіністи їх ще більше нищитимуть фізично й економічно. Майже в кожному селі і присілку на Лемківщині противставляли культурне й заможне життя в ССР. Усну пропаганду підсилювали большевики різними кличами, брошурами, відзовами. Населення східної й західної Лемківщини почасті вірило брехливим кличам сталінської провокаційної пропаганди, бо большевіків до того часу не бачили, а знали про них дуже мало з легальної української преси, яка виходила за Польщі й доходила тут дуже рідко та від наших емігрантів, що втікаючи перед большевиками спиналися по лемківських більших селах та місточках. Однаке тому всему наш лемкю не хотів довіряти, бо тут вже віддавна кацапські елементи та частина інтелігенції (православні священики, учительство) вихвалають завжди добробут Росії за царських часів і тою про-російською пропагандою кормлені довгими літами, лемки виробляли собі поняття, що Росія є їхнім опікуном і добродієм, якою вона б не була — білою чи червоною. Погляди ці чим близче до німецько-большевицького кордону слабли, бо тут населення мало кращу зможу довідатись про справжнє життя в ССР.

Ті села, знаючи вже про большевицький рай, не слухали їхньої пропаганди і не думали покидати своїх прадідних земель. Однаке, щодалі на захід, тим менший спротив ставило населення, яке заявляло свою згоду виїжджати до осіпованої большевицькими агентами УССР.

До того спричинились ще знищені під час фронту цілі околиці, через що поважна частина населення опинилася без даху над головою й без харчів. Найбільших знищень зазнали ті терени, де довше стояв фронт. Таких місць на Лемківщині було багато, головно здовж словацького кордону, де німці на Бескиді думали здергати большевиків. До таких зовсім знищених фронтовими подіями теренів належить дуклянський пас; пов. Кросно, де на протязі 35 км.

не було ані одного цілого села. Вже дещо слабших знищень зазнали місцевості південно-західної частини сяніцького повіту.

Під час фронтових дій, осінню 1944 року большевики часом нарочно нищили українські села, навіть положені поміж польськими, щоб бездомне населення скоріше могло вийхати до УССР. Наприклад, село Чашин, пов. Сянік, побіч двох польських Тарнав, згоріло лише тут, де жили самі українці. Така сама доля стріннула села: Мокре, Морохів, Завадка Морохівська, Кам'яне, Полонна, Середнє Велике, Суровиця, Мошанець, Рудавка Романівська і цілий ряд інших. В той час сусідні польські села остали в цілості.

Мимо того, що лемки прив'язані до своїх околиць і люблять та цінять понад усе свої гори, то все ж таки жадоба крацього і покійнішого життя, гнала їх у незнане, як колись масово до Канади й Америки, так тепер до оспіваної союзової України. Зараз таки по переході фронту весною 1945 року почали добровільно опускати свої села в першій мірі кацапські елементи й вийдяжати до УССР. Виселенці забирали воєнні транспорти, які верталися з-під фронтової полоси в запілля по нові воєнні матеріали. Найбільше охотників було до виїзду з винищеної дуклянського пасу, де населення майже в 90 % опустило свої сторони. Поважна частина населення виїхала теж з повітів: ясельського і горлицького. Зовсім мало було охотників до виїзду в УССР у східній Лемківщині й Новосандеччині, де тільки з поодиноких сіл виїжджало по кілька, чи кільканадцять родин. В східній Лемківщині добровільно тоді виїхали поодинокі родини з таких сіл: Рябе, Гічва, Солинка, Щербанівка, Смільник, Кам'янки, ліс'яного повіту, та сіл: Одрехова, Босько, Синів, Дошино, Волтушова, Шкляри, Мошанець — сяніцького повіту. Між виїжджаючими були в першій мірі члени і симпатики КПЗУ та задурманені великим добробутом Росії несвідомі селяни.

Деяке число виселенців з короснянського повіту, горлицького і ясельського можна вияснити тим, що крім вище наведених фактів не діяла тут зовсім наша пропаганда, яка б протиставилася большевицькій і сказала селянам, правду про союзський рай. Большевики сподіючись того, приспішували виїзд і в першій мірі натискали на інтелігенцію

й свідомі не-кацапські села, які покидали свою землю не-
радо, але під терором НКВД і погран-війська НКВД, яких
повно було здовж словацького кордону, які змушували лю-
дей підписувати „добровільно” заяви.

Большевицька підлість, щоб діпнити свого й виконати
накази Кремля пішла й на іншу провокацію. В тій цілі вико-
ристали вони існуючий українсько-польський антагонізм,
вдалисі до шовіністичних і бандитських польських елемен-
тів, яким порадили, щоб вони вигнали лемків з польської
держави. За почином НКВД створено кілька польських банд
і їм наказано грабувати й мордувати українське населення
щоб воно через це опустило скоріше своє села й виїхало до
УССР. За бандитськими групами створеними за ініціативо-
ю НКВД кинулись неначе саранча на українські села всякі
звироднілі польські типи злодії й шумовиня, щоб вико-
ристати переходовий воєнний час і пограбувати чужого
майна. А таке майно було в бідних лемків, тому всі кину-
лись на них і кожний дер, де тільки міг. Ранньою весною
1945 р. різного рода польські банди кожного дня і ночі на-
падали на українські села, грабували все, що тільки мало
бульяку вартість, били й мордували невинних селян. При
кожній нагоді бандити не забували наказувати українцям
виноситись на Україну, бо тут польська „земля”. Свідомі-
шим селянам, інтелігенції та тим, які не хотіли вийздити —
висилали письма, в яких визначували речинець виїзду до
УССР і грозили карою смерти за невиконання наказу. В сво-
їх наказах показувались часто конsekventними й виконува-
ли заповіджені акції. Щоночі чути були стріли польських
бандитів до українського населення та лунали пожежі горі-
ючих хат.

Ніхто не був певний свого життя. Цікавим є, що
большевики, яких повно було в терені, не робили жодних
протиакцій, а тільки жалували українців і радили їм поки-
нути їм ті терени, виїхати до УССР, бо можуть бути ще гір-
ші хвилини. За те, почувши десь про українських повстан-
ців, які боронили свого населення, сталінські собаки стя-
гали велике облави, щоб з місця їх винищити.

Були такі випадки, де виселенча комісія не маючи у-
спіхів у селі нагло виїздила, а ніччю впали бандити, били й
мордували людей, грабували й малили та наказували виїж-

джати. По акції приїздна знову виселенча комісія, а населення, бачучи, що діється, писалось добровільно їхати до УССР.

В своїй брехливій пропаганді большевицькі людолюси порівнювали наші підпільні групи до польських бандитів і остерігали та наказували лемкам, щоб били нас на кожному кроці. В тій цілі дозволили селянам творити самооборони, яким навіть давали зброю, щоб боронитися перед бандерівцями й польськими бандами (березень 1945). Селянам дозволено носити кріси і автомати навіть ті, які вони мали здобуті й заховані під час переходу фронту. В цей спосіб легко довідатись, хто має приватно зброю. Діставши зброю до рук лемки-українці завзято боронили своїх сіл і не впускали до них польських грабункових банд. Від цеї пори населення чулося безпечнішим й кожначко відбивало напасників.

Перед українським населенням булькевики говорили, що на них не нападають приватні польські банди (інспіровані ними), а тільки роблять це польські підпільні. Ціль большевиків в тому така, щоб ще більше завогнити польсько-українську ненависть та не допустити до порозуміння українських і польських підпільних чинників. В квітні 1945 року вийшла в пропандивно-розвідчий рейд по західній Лемківщині (Короснянщина, Горлицічина, надр. БСБ) надрайонова бойка Служби Безпеки, щоб вияснити населенню ціль большевиків у виселенчій акції та здергати його перед масовим виїздом. На заході застали невідрані умовини. Населення під напором польських терористичних банд виїжало, а повіривши большевицькій пропаганді стріляло за нашими боєвиками, які тільки ніччю могли закрасти до наших симпатиків, розвідати дещо, коротко поговорити, взяти харчі та знову піти в ліс. В дуже важких умовах продовжували стрільці ОУН свою працю через цілий місяць. З досоги завертали людей, наказували не покидати рідніх сторін, не слухати брехливої большевицької пропаганди. При тому роздавали наші противиселенчі листівки. Своїм коректним поступуванням з населенням і киненими кличками почали поволі збивати большевицьку брехню. Населення до певної міри отямилось, а виселення послабло на своїй інтензивності. Крім того переказували ті, що опинились вже в

„раю”, щоб ніхто не ішав, бо в УССР нужда і голод. Больше-вики побачивши, що поважна частина виїхала, а охотників стає чимраз менше, пересунулись більш до сходу, в східню частину короснянського і в сяніцький повіт. Селянам в західній Лемківщині відбирали зброю та оставили дальнє на поталу польським терористам. Однаке лемки, спробувавши раз збройної оборони, дальнє держали скріто зброю відбиваючи напади напасників.

В Романівщині та Сяніччині через цілу весну 1945 року шалили напади польських банд на українські села. Хотяй селяни успішно (зі зброєю в руках) відбивали напади польських банд то всежтаки поносили поважні жертви, а боротьба не вгавала, навпаки, прибирала на силі. Крім того большевицькі виселенчі комісії мучили селян постійними погрозами і страшили цілковитим виселенням, коли не виїдуть. Слід зазначити, що населення Романівщини й Сяніччини поставило сильний опір і добровільно не покидало своїх рідних земель. Однаке змусили їх до того стали напади польських бандитських груп, які мордували селян і систематично нищили їх дорібок. Річ ясна, що населення не могло довго опиратись такому станові й вичерпалось всталій і нерівній боротьбі, рішалось виїжджати, знаючи, що жде його в большевицькій Росії.

Найсильніші польські банди, знані зі своїх звірств по відношенні до українського населення, рекрутувались в таких польських селах Романівщини: Балутянка, Климківка, Любатова, повіт Коросно та Дошно, Глибоке, Войтяхова, Довге повіт Сянік. Банди тих сіл, наповні ненавистю до українського населення й жадні на жижи, йдучи за вказівками большевицьких виселенчих комісій, поводились з українськими масами дуже жахливо. Прямо важко подати опис всіх тих звірств і безправств, які доконували вони над українським населенням. Внаслідок тих бандитських акцій, українські села Романівщини понесли весною 1945 року такі жертви: в с. Синява замордовано 22 особи, а село частинно спалено, в с. Вороблик замордовано 15 осіб, в с. Босько 10 осіб, в с. Одрехова 6 осіб, в с. Вислічок 5 осіб. І так в кожному селі були жертви та попалені господарства. Не подаємо реєстру пограбованої і знищеної худоби та іншого майна, що важко похопити якоюсь цифрою, бо ці села

вийшли майже повністю й не дастєся стягнути потрібні дані. Живучи в такому стані населення нервово вичерпувалось і з початком травня 1945 р. почало виїздити до УССР. На протязі травня, червня й липня вийшли майже в цілості села: Босько, Вороблик, Синів Шкляри, Волтушова, Дошно, Кам'янка, Абрамова, Завадка Романівська.

В половині липня 1945 року покінчилась перша фаза виселенчої акції, яка тривала від переходу фронту, тобто від січня 1945 року, а подекуди й скоріше, в залежності від руху фронту. Цією фазою виселенчої акції було те, що населення баламучене большевицькою пропагандою покидало рідні сторони добровільно, а даліше робило це під напором польських банд. На протязі того часу вигнали найбільше лемків з дуклянського повіту, даліше з Горлиціни, Ясельщини і частинно з Романівщини та Новосандеччини. Хоч в повіті Новий Санч живуть українці суцільною масою аж по ріку Попрад, а при кордоні й поза нею, то виселення не охопило тут так широких мас, бо польська адміністрація була за тим, щоб місцеве населення осталось на місці, думаючи його засимлювати, що й через цілий час робили. Іхні пляні перервались з хвилиною, коли вислано в цей повіт (квітень 1946 р.) тереновий провід ОУН, який пропагандивною і розяснювальною акціями ударемнів задуми польської червоної адміністрації. Населення в більшості пішло за ними й не міняло обряду й національності.

В східній Лемківщині на протягу того самого часу (поза частиною Романівщини) охотників до виїзду поза спорадичними випадками (кацали, комуністи) майже не було.

Навпаки, населення цих теренів поставило гідну відсіч всяким большевицько-польським агітаторам і виселенчим комісіям.

На час жнів (друга половина липня і серпня) 1945 р. виселенча акція притихла. Польська влада хотіла в повні зібрати хліб, якого в повоєнному часі бракувало. В тій цілі видавала обіжники та через солтисів наказувала, щоб українське населення не дивилось на нішо, а віддалось вповні жнівній праці.

Однак не втихи в тому часі напади польських банд, головно в сяніцькому й короснянському повітах, які мали

свої пристановища в польських селах. Активніші і знані зі своїх звірств були банди в таких селах сяніцького району: Новотанець, Довге, Надоляни, Нагужани, Буківсько, Пельня, Страхочіна, Побідно, Небещани, Просік, Дубрівка Польська. Крім того поважне число бандитів рекрутувалось з міста Сянока.

Поза цивільними бандами, що були по згаданих польських селах, немало давалися в знаки станиці МО, які днем виконували поліційну службу, а ніччу перебиралися та йшли до українських сіл на грабіж і розбой. Те саме виправляли ліс'які й сяніцькі органи УБП. Працівники УБП були нерідко ватажками подібних банд.

Всі банди мали між собою зв'язки. В цілях переведення більших акцій лушилися і ділились розвідкою.

Бандити за награбовані в українських селян речі і гроші підкупляли органи УБП, МО, ВП, адміністративних урядників і всіх інших, хто міг їм в тому чорному ділі перешкодити. Крім того з тих урядових установ рекрутувались бандити, які не чіпали інших, побоюючись, щоб ті їх не розконспірували.

Всі банди ставили собі за ціль вигнати з „демократичної Польщі” всіх українців, а дорогу до того вибрали через грабунок, підпали, морди, провокації та всякі інші звірські методи. Такий стан через жнива 1945 року був пригравкою до акції, яка мала відбутись по жнивах, осінню 1945 р.

Літом 1945 року появляються на терені сяніцького повіту збройні відділи польського підпілля, які оперували тут під назвою АК. Організатором тих груп був пор. Косаковський (правдиве прізвище), який передтим був повітовим шефом УБП в Сяноці. Звідси втік і став командиром АК на повіт Сянік-Березів. Відділ АК. (узброєний) числив 60 людей. Крім того акісти мали своїх симпатиків серед польської молоді, яка поповняла їхні ряди.

Коли б поглянути було у внутрішній стан тих груп АК то вони малощо різнилися від бандитських. З бандитськими групами мали акісти сталі контакти і разом з ними нападали на українські села та грабували українське населення, мовляв, виступаючи проти польських „демократів” і большевиків.

Можна багато привести фактів, які ясно виказують,

що збройні групи АК грабували українські села, старались заломити морально українські маси, щоб ті скоріше вийшли на схід. При кожній нагоді акісти пригадували й наказували українському населенню виїжджати до УССР, а свої заявки попирали завжди тими самими аргументами що й бандити (грабіж, морди, побої, підпали, провокації і т. п.).

При зустрічі з нами командант АК Коссаковські оправдувався, що вони завжди до українського населення відносяться коректно, але не можуть вплинути на бандитів, які під їхньою маркою виконують різні напади на українські села. Він завжди заявляв, що постараемося винищити бандитів, годився спільно співпрацювати, але це було тільки на папері. В терені вони робили дальнє своє так, що стало треба було їм висилати упімнення, а коли це не помогало, то вкінці рішено не числитись з ними, як з польським підпіллям, що бореться за справжню незалежність Польщі, а як з бандитськими групами, які під маркою польського підпілля спричиняються до виїзду українського населення на схід та до його матеріального зубожіння.

Щоб не бути голословним, подаємо кілька фактів, які точніше висвітлють роботу різного роду бандитських груп. Бандитські наскоки на українські села чи на поодинокі хати або на переходячих українців відбувались майже кожної ночі й дня:

Доходило до того, що українець не міг вийти зі свого села, піти до міста, бо по дорозі зараз ограбили його із всеого, що лише мав вартіснішого біля себе. Під час грабежі були завжди побої, морди та груба лайка на адресу українців, якої поляки-бандити ніколи не жалували.

В червні 1945 р. польська banda напала в с. Ратнавиця пов. Сянік на господаря Винцара Степана і зажадала від нього грошей, а коли іх не знайшли, побили всіх присутніх в хаті, забрали убрання, білля та відтак випровадили всіх около 30 м. від хати, поклали долів і казали так довго лежати, поки не почуто стрілу. За пів години дали стріл. Крім цього бандити забрали в селі пару коней, один віз і 300 зл.

26. 7 1945 р. польська banda зрабувала дві корови від господарів погорільців в с. Воля Петрова. Бандити пішли в напрямі Буківська.

27. 7 45 р. 7 польських бандитів напали на дорозі Дубрів

ка Р. Сянічок повертуючих з млина в Дубрівці 3-ох українських господарів з села Сянічок пов. Сянік. Бандити зрабували муку, коні та віз. При тому поводились дуже брутально.

30. 7 45 шість акавістів з Небещан прийшло до солтиса поляка в с. Дудинці та наказали дати собі підводу до Небещан, яку мусить забрати у господаря українця. Солтис виконав наказ. Господар відвіз їх до Небещан і вернувся до хати без воза й коней. Крім того забрали йому кенкарту й наказали вийджати на Україну, а там дістане „руски документи”.

30. 7 1945 р. о год. 2-гій, 10 польських бандитів узбрених в кріси й автомати, одіті по цивільному — напали в селі Воля Яворова, пов. Сянік вже вдруге на хату Савкі Катерини (українка літ 54), зрабували білля та одяг і наказали всім господарям, щоб до трьох днів винеслися на Україну. Загрозили, що як приайдуть щераз, а населення не вийде, то знищать його зовсім. Тут пізнано таких бандитів: Дрозда Тадека і Юзека з с. Нагоряни, Петроняка Владзя з Нагоряни, Ковальчека Юзефа і Шваст Войцеха, бувшого міліціянтера в Буківську і Якубовського Юзя всі з Нагоряни. Про напад докладно знов лісний (польський) Сапега Янко, який з необережності висловився, що такий напад має бути.

31. 7 1945 р. польські бандити намагалися вдруге напасти на с. Волю Яворову, але тут СКВ (Самоборонний Кушевий Відділ) привітав їх вогнем, які, втікаючи, згубили пістолю — „П-38”.

4. 8 1945 р. ВП вигнало до УССР с. Новосілці, пов. Сянік. Залишилося 12 родин. Село Пельна дістало наказ виїхати до 10. 9 1945 р.

6. 8 1945 р. польська банда робила напад на с. Волицю, пов. Сянік, при чому ранила одного українця. Банду відігнала місцева самооборона.

8. 8 1945 р. в с. Прусік вибрано солтисом Галіка Шимона, член ППР, вислужника НКВД, який заявив, що першою його роботою буде стягнути виселенчу комісію до села Прусік та виселити всіх українців.

Під кінець серпня 1945 р. за почином польської адміністрації іздила до Варшави делегація українців Лемківщини, яку покликали в справі виселення. Делегатів вибирали во-

лості, а з них вибрано одного, який репрезентував повіт. Повітових делегатів номінували польська влада, яка виделегувала таких українців, які не заступали інтересів українського населення, а тільки слухали того, чого наказували польські „демократи”. У Варшавої говорив з делегатами якийсь представник тимчасового уряду. Він заявив їм, що на підставі заключеного договору між Польщею і ССР, українське населення зпоза лінії Керзона мусить добровільно виїхати до УССР. Говорив дальнє про добродійства, які польський уряд дає виселенцям під час транспортування. А ні один з делегатів не передавав бажань населення, яке за жодну ціну не бажало собі покидати свої рідні оселі й рішилось не опустити рідної землі.

Знаючи вже наперед про виселення, населення приготувилось до нього всіми силами. Організаційні чинники давали селянам вказівки, як застосовуватись в часі виселення, чого вони завжди держались й успішно протиставлялись людовом з ВП, які величими силами лізли в українські села силою виганяти людей.

Осінною і слідуючими виселенчими акціями керував спеціальний висланник „уряду” УССР — Нікіта Копцов. Він розсівся зі своїми працівниками та цілим рядом виселенчих комісій в місті Сянці. До помочі додано йому ще понад 200 „спеців” — розвідчиків та контррозвідчиків НКВД. Всі вони одержали секретні доручення й мали піти між українське лемківське населення, щоб різними способами задурманювати місцевий елемент, розкладати його, та посіяти зневіру в усійність спротиву виселення. Юдину роботу підліх прихвостнів Москви відразу запримічено і виловлювано таких агентів, які признавались, що є на службі Копцова й НКВД та одержували такі завдання:

- 1) Переконувати свідомий елемент та загал українського населення Лемківщини, що поляки не дадуть тут їм жити, разіть таким марним життям, як до війни, то ж краще виїхати до своїх, до УССР.
- 2) Несвідомий елемент Лемківщини, всіх „русских” і т. п. мали повчати, що вони потомки московських утікачів, які тут скрилися колись перед татарами.
- 3) Пореєструвати усіх, що служили в будьяких війсь-

кових формaciях за нiмецькоi окупацiї, щоб в УССР можна було з nimi з мiсця розправитись.

4) Порееструвати тих всiх, що виїхали до Нiмеччини на роботу.

5) Списати всiх iнтелiгентiв по селах, усiх свiдомих i впливових людей, головно бувших кооператорiв у селах, громадських старшин, церковнi комiтетi, братства i т. п.

6) Зорганiзувати польськi банди, дати їм командирiв i терором змушувати населення до „добровольного” виселення.

Всi данi мали сталiнськi агенти збирати вiд польських солтисiв та польського населення. Зiбранi данi долучували виселенчi комiсiї до кожного транспорту, щоб у „рао” могло НКВД скорiше лiквiдувати „неблагонадiйних”.

Осiння виселенчa акiя була переведена вже на широку скалу й обняла цiлу Лемкiвщину з найдалшими її гiрськими закутинами. Командування ВП стягнуло в тiй цiлi спецiальнi частини ВП, якi пiд командуванням большевицьких старшин в польських унiформах мали виселювати украiнцiв. До помочi тi спец-групи мали кожночасно собi большевицько-польську виселенчу комiсiю, яка мала рееструвати населення й переводити мiтiнги. Виселенчу акiю попередили грабунковi й терористичнi напади ВП на украiнськi села, маючи на метi страшити населення. На пограничнi польсько-украiнських теренiв цi роботи в заступствi ВП сповняли польськi банди, якi щоденно навiщали украiнськi села, наказуючи населенню виноситись до УССР, а тих, що ставили опiр, гостро карали. Виселення почалось з початком вересня 1945 р. Большевицькi лiтаки, в днiях 3 i 4.. вересня скидали лицiтiвки, закликаючи населення до добровольного виселення на схiд. Ворог заatakував вiдразу цiлий терен, ульокувавши в ньому ще попередньо своi спецiальнi частини в таких мiсцевостях: Сянiк, Загiря, Букiвсько, Романiв, Яслиська, Команча — сянiцького повiту i в Лiсiкu, Балигородi, Волковiй, Тиснi, Двернику — лiського повiту. Регулярнi частини ВП разом з спец-вiддiлами, призначеними до виселенчої акiї, заatakували найскорiше тi села, що є положенi найближче польських адмiнiстрацiйних o-середkiv — Лiсiка, Сянока, Романова. Кiлька днiв перед самою акieю повiдомила польська адмiнiстрацiя, щоб на-

селення записувалось добровільно на виїзд до УССР, бо після того буде примусове виселення, а тоді не дозволиться на перевіз зі собою усіх річей, а можна буде забрати тільки те, що візьметься в руки. Крім того, різні погрози і пускало ВП, банди, думаючи тим застрашити населення і змусити його до виїзду. Однаке населення інформоване до кладно нами про те, як в дійсності виглядає життя в ССР і яка з цього селянам користь — поставило цілковитий спротив. Не було одиниці, яка згодилася б добровільно на виїзд.

*

Людська пам'ять коротка, життя людини ще коротше, але в житті народу нішо не повинно забутися.

Маючи те на увазі, проголошуємо історичні документи про події та про втрати, яких зазнали Лемківщина в сучасній нам добі; якими методами й якими шляхами йшли вороги України на загладу нашої тіснішої Батьківщини, однієї з найкращих віток Українських Земель, — такої недавно ще багатої та повної щасливого життя, — а сьогодні в пустарях, Лемківщини.

Згинули геройською смертю для України, весна була 1938 р. — своїми юнцькими грудьми заслонюючи волю і свободу молодої Карпатської України, це були між іншими, Сини Лемківщини, Добровольці, яким їх гаряче серце велело йти будувати Рідну Хату разом з браттями в Хусті. І Тисою потекла українська кров: Михайла Проценка з Порубів, Степана Лакомяка з Полян Суровичних, Петра Земляна з Обарима, Василя Петріва з Глудної, Осипа Завальняка з Яселка, Івана Гомзи з Липівця, Миколи Хомяка з Волоського Королика, Івана Володського, з Костевої, Петра Зубрида з Іздебок. Усі ці юнаки лягли в нерівному бою з мадярською навалою, що йшла дикунським походом загарбати землі Карпатської України. А в травні 1938 р. проголосила польська урядова газета „Монітор”, що 300 молодим українцям Лемківщини від经贸 pano рено відбрано польське громадянство за те, що вони нелегально перейшли кордони та пішли на Карпатську Україну. Вони були родом з таких сіл на Лемківщині: Суровичні Поляни, Великий Вислок, Суровиця, Мишана, Зиндронова, Барвінок, Полави, Балутянка, Іздебки, Чертек, Юріївці, Костарівці, Босько, Поруби, Грабівка, Романівська

Завадка, Тарнавка, Семушева, Морохів, Команьча, Лупків, Ославиця, Просік, Залутинь, Полонна, Пакошівка та Шляхоцька Добра. До того польська влада наказала подвійні податки на батьків, що їх сини пішли на Карпатську Україну, заборонила ім купувати або продавати ріллю та без дозволу польської поліції вийджати поза межі свого повіту.

Напередодні польсько-німецької війни перший згинув скривовбивчою смертю о. Ярослав Ширба, душпастир у Шклярах коло Яслиськ. Його крізь вікно застрілили польські бандити. Це була людина незвичайно чесного характеру, великий діяч і громадянин, дуже люблений і поважаний священик у Дуклянсько-Романівській округах.

У перших днях цієї війни теж трагічно згинув о. Михайло Величко, парох у Боську, якого німці від престолу вивількли та розстріляли разом з 25-ма чільнішими господарями цього села. При тому спалили майже половину села. А це сталося внаслідок провокації поляків, що намовили байстрюка (Шипка коло залізничої зупинки), щоб стріляв до німецьких вояків. Це відбулося від усякого суду, прямо з хат виводили господарів і над ровом стріляли до них. У 1942 р. приїжджає німецька комісія з Krakова, щоб помогти відбудувати спалене село, але це не привернуло життя помордованіх. Від дороги, що веде до Поруб, до дерев'яного моста над Вислоком і вся середина села по залізничну зупинку лежала в попелищах.

Не були спокійні Бескидські гори, хоч „моцарство-восьць“ лягла на обі лопатки. Безупину повторювалися напади на українське населення Лемківщини; лядські напасники грабили майно, пліндирили села, а не було на них способу тому, що в тодішній німецькій адміністрації були поляки з Шлезька та вони йшли на загладу українців і явно помагали полякам, хоч самі вдягнули німецький мундур. Скриваючись під організацією польського підпілля „польська вальчонца“, розписували місцеві ляцькі розбишаки присуди смерті на чільних громадян і діячів на Лемківщині та чинили своє підле діло.

З рук таких стрілом через вікно згинула дружина Василя Подубинського з Руської Дубровки коло Сянока. Ця куля була призначена для самого Василя Подубинського, —

що під цю пору був при керміу українського національного життя в Сяніччині.

Незабаром потім замордовано о. катехита Миколу Головача, що жив у Боську та відціля доїздив учити дітей у школах обох Вороблинів, Коросна, Романова й помагав Сестрам Служебницям вести Дитячу Захоронку в самому Боську. Бандити напали на о. Головача, коли він вертався з залізниці та стрілом ззаду вбили його.

Польські війська, спроваджені на Лемківщину, щоб приспішувати виселенчу акцію, поводилися з українським населенням надзвичайно жорстоко. Це був квітень 1946 р.

На перший вогонь пішли ті села, що сусідували з містом Сяноком.

Українські села Романівщини були в той час виснажені безпереривною боротьбою з різними терористичними польськими бандами й крім того, дуже часто нищені карними експедиціями польського війська, вони не спроможні були голіруч устояти перед стократ переважними силами ворога. Польські банди під проводом Станислава Валюся з Глибокого, надзвичайно грабіжнича польські бойків з Гачева, з містечка Романова, з Мильчи, з Заршина, з Коросна під проводом Шайни, Служкевича, Зяйки (головного команданта ватаг на Романівщину і Короснянщину) плондрували українські села доокола Романова й мордували безпощадно українців. Вони ограбили Босько, спалили всі хати на Порубах; напали на Одрехову й багато невинних людей помордували; в Синеві замордували всіх свідоміших громадян як Петра Судомира-Гірняччого, дяка Миколу Куземку, Петра Тимія, Дзвінникового Івана та інших. Вони стріляли до людей, що працювали в полі або йшли в поле дорогою. Без суду без слідства вбивали людей.

По таких погромах, як був у Нижній Волі коло Ясільськ, повіт Сянік у січні 1946 року, у наслідок чого ціле село втекло на Словаччину й перебувало там майже три тижні (а дехто й зовсім не вернувся), далі, після такого випадку, як у Суровичних Полянах, де брав участь курінь війська так званий „Батальйон Смерті“ під командою капітана Міхальського, коли поляки замордували 10 людей та близько 15 важко поранили, — населення не було спроможне зберегти холоднокровність, якої йому ніколи не брало, і

тому, щоб оминути дальших жертв, почало ладитися в не-
відоме.

Дня 13-го квітня 1946 року польське військо ввійшло до села, обробувавши по дорозі села: Романівську Рудавку, Тарнавку, Пулави, Вернєївку і Завої, та окружили зі всіх сторін село Суровицю над Вислоком. Розставивши за селом на горбах сильні кулеметні застави, вояки малими групами почали входити до села. По приході в село, вони наказали селянам негайно (продовж годин!) збиратися і виїздити до стації Вороблик коло Романова. Захоплене несподіваним виселенням населення почало готуватися в дорогу, однак військо робило всякі перешкоди й не дозволило, щоб люди, як слід, прилагодили собі все потрібне до далекої дороги. Не дозволили навіть доварати обід, ані хліба допекти, а все те потім доварювали й допікали хліб самі польські грабіжники-вояки. В селі вистріляли тоді всіх курей, отже, кожний „рицерж“ ніс тоді в мішку або за поясом одну-две курки, гуски, качки. Шокрачу худобу й коні відразу відбирали від селян, крім того, кожний вояк ніс добре нав'язаний клунок різного одягу, вовни, подушки, біле полотно. Старшини на це дивилися зовсім спокійно, і за це вояки ділилися з ними та всі поляки були дуже вдоволені.

Після Суровиці прийшла черга на Суровичні Поляни, Мошанець, Дарів, Тарнавку, Завої, Вислічок і Пулави. Всі ці села виселювано майже одночасно, методи виселювання були ті самі, що в Суровиці; поляки грабили все, що ім попало під руки й ладували в мішки. Забирали також усі кращі корови, воли й коні селянам. Поляччани пробували втікати до Шахт до лісу, щоб урятуватися від виселення, але за ними відразу погнався більший відділ поляків. Кого зловили в лісі, катувано в страшний спосіб (зуби вибивали, ребра ломали чоботами!) і конфіскували все майно.

12. 2 1946 напало 50 польських вояків на село Туринське, повіт Сянік, і впродовж двох днів грабили українських господарів.

Того самого дня 120 польських вояків прийшли з Тисоної до Лопінки, повіт Лісько, відціля до Тисової, де вбили одного хлопця. Окрема польська розбирацька бойка, у військових мундурах, у числі 150 людей напала на українські села Криве; Присліп, Струбовицька, Кальницю, Сме-

рек, Ветлину; тут закватиривалися; застріли в Довжниці одного господаря українця; грабили і пліндрили все господарське майно. Далі напали вони на Височани, але не застали людей в селі, бо всі завчасно поховалися в лісах. поляки ограбили село й вернулися до Сянока.

13 2 1946 р. польські вояки (26 осіб) забрали в Ратнавиці від селян усі кури, масло та яйца; били селян.

Боївка міщан з Ліська наскоцила на українське село, Лукове, повіт Сянік, ограбила місцевого українського священика, спліндрили багато господарств, обкрадли церкву, зрабували церковну скарбонку, вкрали з неї 50 тисяч злотих; заарештували сина священика, Михайла Коньчину; в селі покрали всі кури, гуси.

Польський літак розкидав летючки до українського населення в околицях Загір'я та Ліська, щоб селяни ішли на схід.

14. 2 1946 р. напали 45 польських вояків на село Чашин, повіт Сянік. Вони знайшли в пивниці господаря Івана Гнатишіна кріс. Пивницю спалили, все майно ограбили, господаря змасакрували до безлямі. Скривавленого водили по Сяноці та повісили йому на ший кріс і напис: „Гайдамацький збір”. Під хату Анни Куцятин підкинули набой до кріса; за те побили Анну наганом по голові та побили до крові 78-літню бабусю, що лежала вже 15 літ хвора на постелі.

14 2 1946 напали поляки на українські села: Дарів і Суровицю. З мінометів обстріляли ліс, у селі побили людей та пограбили багато українських господарств.

15. 2 1946 відділ польського війська, в числі 60 вояків перевів грабункову акцію в українських селах: Щербанівка, Манів і Калынича, повіт Лісько. Забрали у господарів усе збіжжя, одяг, узуття та всі цінніші речі. При цьому побито селян.

15. 2 1946 року напали поляки на українські села: Бук, Луг і Явірець. Зближаючися до села, машиновими крісами обстріляли хати; важко при тому зрушили багато старих людей. В селах грабили все, що попало під руки. В одній хаті знайшли молодого хлопця, вивели його на дорогу, повибивали йому всі зуби та застрілили.

16. 2 1946 р. сотня Х. в Загутині, повіт Сянік, відобрала від грабіжників 10 коней. На вістку про те, прибула з Сяно-

на сотня польського війська та почався 4-ро годинний бій між Поражем і Мороховом, у якому розгромлено поляків. Ворожі втрати 25 убитих, 40 поранених. У полон забрано одного плютонового та 4-ох цивілів з Поража й з Небещан, що показували дорогу польським бандитам. Того ж дня спалено виселене село Сторожі Великі коло Сянона.

16. 2 1946 р. приїхали поляки вояки з Сянока через Буківсько до українського села Петрова Воля на блох підводах. У селі зрабували все господарське майно. Відтак продавали в Буків'ку награблене або міняли за водку. Того ж дня поляки ограбили село Горішні Устріки та арештували 8 українців мужчин і одну жінку.

17. 2 1946 відділ большевиків у числі 120 солдатів прийшов до Ступосян; тут кватириували большевики два дні, намовляли людей їхти на схід і казали, що вони не дають дозволу полякам грабити українські села. В цю брехню ніхто не вірив. З цього села перейшли через Беріжки, Царинське, Насічне й Дверник за Сян.

17. 2 1946 р. 65 поляків зі Зайнічок і з Щавного напали на українське село Прилуки, тут ограбили понад 20 господарств 2 особи важко побили та арештували 2-ох господарів. Арештовані не вернулися додому.

Поляки і польське військо одержали доручення, щоб спліндрити спершу всі українські села на Лемківщині, вистріляти та вимордувати більшу частину українського населення на цій землі, врешті недобитків вигнати за Сян.

17. 2 1946 р. поляки обстріляли кулеметами українське село Вижню Бережницю та вбили дві українські дівчини: Марію Старух і Катерину Мащак.

18. 2 1946 р. арештували поляки в українському селі Бук 25 українців мужчин. Відціля пішли до Лопінки, спалили чотири хати, застрілили одну дівчину і двох мужчин. Далі перейшли грабіжники до Тискової, в силі 150 вояків, закрали в селі всі кури та одну корову.

18. 2 1946 р. прийшов до Яслиськ чеський старшина і випитувався про бандитські напади поляків на українські села.

19. 2 1946 р. в селах волості Щавне польські вояки збирали харчі (по жмені гороху та фасолі). Того ж дня 30 большевицьких солдатів прийшли з Нижної Тарнави до Мучно-

го, просили в людей хліба. В селі, Локоть коло Ліська, арештували одного хлопця та повели його за Сян.

21. 2 1946 р. напали польські вояки на село Ветлин й Горішні Береги; тут кватиравали один тиждень і грабили весь час усе, що попало під руки.

22. 2 1946 р. напали польські вояки на село Матіашеву Волю; арештували двох мужчин і вбили Осипа Поповича, одного господаря важко ранили. Відціля пішли до Полонної та ограбили всі українські господарства.

23. 2 1946 р. наскочили поляки на Дарів і Суровицю, але в селі не застали людей. Всі люди повтікали до лісів; мороз був високий, польські вояки відморозили собі ноги, руки й вуха. Вони нарікали на лісничівці в Полавах, що їх у такі морози висилають на облави. В селі Долішні Ростоки поляки ограбили селян і півнагих та босих вигнали сніг ввіднідати з дороги. В селі Бережки вкрали польські вояки 10 корів і арештували одного хлопця.

24. 2 1946 р. ограбили поляки село Берізку.

25. 2 1946 р. в Лопінці вкрали 3 корови. Того дня вилітла в повітря залізнична зупинка в селі Мокре, повіт Сянік Спалено хату, в якій кватиравали польські грабіжники-вояки. Відділ Х розгромив в тому селі польську банду, зловлено польського капраля, що брав участь в мордуванні українців у Морохівській Завадці, розстріяно. Здобуто 3 телефонічні апарати, скоростріл, 20-000 амуніції, гранати плащи, одіння, харчі та ліки на 1 і пів тисячі злотих.

26. 2 1946 р. був бій у Волиці, повіт Сянік. Зловлено одного польського поручника, підпоручника й капраля та кількох рядовиків; вони призналися, що вбивали людей.

28. 2 1946 р. йшло 100 польських вояків грабувати село Кам'яне, але Відділ Х прогнав їх з поворотом до Буківська.

28. 2 1946 р. спалили поляни з Глибокого, та чолі з бандитом Станіславом Валюсом і Родзінкою Андрієм, українське село Романівську Рудавку й приходство та церкву в Тарнавці. Людей в селі не було. Бетонміст у Скрипиях над Вислоком вилетів у повітря. Підпалено копальні нафти в Одрехівськім лісі й за Полонником.

Сьогодні московсько-большевицькі та польсько-большевицькі чваньки скрізь безсоромно теревенять про „щасливе й радісне життя“ своїх громадян. Але хіба ж це не вар-

варський глум? Коли тут же в кожному селі Лемківщини були випадки масового вбивства, грабунку, розбою, підпалу або коли державні грабіжники зі зброєю в руках вимагали від лемків здачі зерна, якого в них загалом не було. І хіба це не азійський цинізм професійного обманя й брехуна говорити в конституції про недоторканість житла й майна в той час, коли кожне село Лемківщини ограблено з розбоєм сталінськими мучителями.

Бували місяці, в яких щоденно большевицькі палі страшними пожежами пустошили селянські оселі. Бували часи, що по містах, селах і роздоріжках з наказу убепе-енкаведівських катог цілими тишнями висіли трупи безвинних селян на пострах непокірному повсталому населенню.

А коли ці всі засоби гноблення не помагали сталіно-бертовим сатрапам „усміріть хахлов” — то як скрізь по землі українській — досвідчені вбивці без вагання вдалися до найстрахіливіших засобів — до примусового виселення, масового терору та штучно викликаного голоду.

В місяцях січні і лютому 1946 р. польське червоне військо, не зважаючи на зиму переводило дальнє виселенчу акцію, головно в Сянічині й сусідніх теренах Бірчанщини. В деяких селах, головно під містом вдалося їм перевести виселення більш основно, в більшості однаке неповно, бо населення не зважаючи на важкі умови зими, втікало в інші околиці, а повстанці ставили сильний спротив, висаджуючи залізничні рейки і шосейні дороги в повітря.

В інших частинах Лемківщини, польсько-большевицьке червоне військо переводило доволі інтенсивні акції. Лемківщина стала в зимових місяцях тереном найбільш пожавлених ворожих дій, а заразом повстанського спротиву. Ворог плянував насамперед знищити в часі зими повстанські відділи, щоб з весною перевести вже без більших перешкод виселення цієї частини Лемківщини. Пляни ці однаке не здійснилися зовсім, бо протягом цілого зими не вдалося ворогові не то що знищити, але навіть навести поважніших втрат ні одному повстанському відділові. Навпаки сам ворог поніс ряд дошкильних втрат в боях з відділами УПА.

Другим засобом в пляні приготування виселенчої весняної акції було основне пограбування й стероризування населення, маючи на меті взагалі унеможливити йому дальший

прожиток та щоб воно само втікало з рідних осель. Реалізуючи цей план, польське червоне військо било всіх зустрічних українців, роззувало серед зими й морозу та вимордовувало цілі родини. Наприклад, зі священика в Жерници на Лемківщині стягнули в полі взуття і наказали йти пішки по снігу. В межах цього терористичного плану, стероризування і застրашення — замордували дnia 24 січня 1946 р. в селі Карників (Лемківщина) 70-літнього священика, цілу його родину і селян — разом 14 осіб. В селі Завадка Морохівська дnia 25 січня 1946 р. замордували коло 70 осіб, а в селах Закерзоння спалили в тому часі деякі села цілком, а в деяких поодинокі господарства й замордували серед звірських зрушень десятки людей, а багатьох арештували й повезли на дальпі муки.

Польсько-большевицько-сталінівські опричники напали на українське село, Морохівську Завадку, повіт Сянік і дnia 24 січня 1946 р. замордували все українське населення в селі.

Акцію переводив 34-ий полк польського війська з Сяно-ка. В акції мордування безборонного населення брав участь 1-ий батальйон того полку. Штаб полку під командуванням полковника Плюто кватирував під той час у селі Мокре. Акція тривала від 8. год ранку до пів 9. години.

Згинули, в звірський спосіб закатовані українці:

БІЛАС КАТЕРИНА, близько 60 років, ранена кулею з кріса; на ранену накидали поляки дров і соломи та живцем її спалили.

БІЛАС МЕЛАНІЯ, ок. 50 років, живцем згоріла в підпаленій з усіх сторін хаті.

КЕРЕЛЕЙЗА МАРІЯ, 41 років, рожена в Америці, дістала сім уколень багнетом. На ногах усі пальці поломані, права рука тричі зломана. Відірвана права грудь, розчепрена голова.

КЕРЕЛЕЙЗА АННА (дочка) років 16, розбита голова, поломані руки й ноги.

КЕРЕЛЕЙЗА КАТЕРИНА (дочка) років 15, розбита голова, ранена багнетом крізь праву ногу, вище коліна.

МАКСИМ АНДРІЙ, 70 літ, спалений живцем.

МАКСИМ МАРІЯ (жінка), вбита стрілом в потилицю.

МАКСИМ АНАСТАЗІЯ (невістка) вирізані м'язи здовж лівої ноги, від стопи по коліно, зломана два рази права но-

га, поломані обі руки, дістала три штики в ліву грудь, п'ять штиків в праву грудь, розпорений цілий жолудок, розбита голова.

БІЛАС ІВАН, літ 46, дістав постріл у плечі.

БІЛАС МАРІЯ, літ 38, вирізаний язик, поломана права рука за п'ястуком, дістала чотири штики в черево, 4 в ногу.

БІЛАС СОФІЯ, літ 7, порізані ноги і черево.

НЕЧИСТИЙ МИХАЙЛО, ранений в праву ногу вище коліна і ліву руку за п'ястуком.

НЕЧИСТИЙ ТАРАС, літ 3, дістав постріл в ліве рам'я з розривною кулі, помер по 8 годинах мук.

НЕЧИСТА КАТЕРИНА (жінка), ранена в ліву ьногу, спалена живцем.

НЕЧИСТА МАГДАЛИНА (дочка), літ 17, ранена, опісля спалена живцем в огні.

НЕЧИСТА СОФІЯ (дочка), літ 8, ранена, опісля спалена в огні.

НЕЧИСТА МАРІЯ (дочка), літ 6, ранена, опісля спалена в огні.

Про це розказав муж Нечистої, Михайло, якого раненого залишили бандити в горіючій хаті, з якої вспів ще втекти.

ДУДЕНЧАК ОСІП,, 40 років, дістав два штики в груди.

ІЗДЕБСЬКА КАТЕРИНА, (шість місячна дитина), підрізане горло і розбита штиком голова.

ІЗДЕБСЬКА ЕВА, вбита пострілом у плечі.

БОНЬЧУК ДМИТРО, літ 50, приголомшений ударом з кріса й спалений в огні.

ДУДЕНЧАК АНАСТАЗІЯ, літ 40, убита пострілом в груди.

БОНЬЧУК ІВАН (брат), дістав постріл в черево та спалений живцем.

КЛЕМЧУК АННА, підрізане горло, постріл через грудну клітку.

ЦИГАНИК ВАСИЛЬ, пострілений запальною кулею в руку, після чого по трьох тижнях помер.

ЦИГАНИК ІВАН, проколений багнетом у груди.

ЦИГАНИК КАТЕРИНА, (мати), заломана чашка, стріл у потилицю.

ГРИНЬО ІВАН, убитий стрілом у потилицю.
ІЗДЕБСЬКИЙ МИХАЙЛО, стріл у груди.
ІЗДЕБСЬКИЙ ПЕТРО, (брат), стріл у голову.
КОЗЛИК КАТЕРИНА, розбита голова, випущений мозок.

КОЗЛИК АННА, перестрілені груди.
КОЗЛИК ЕВА, перестрілені груди.
КМЕТЧИК ДМИТРО, стріл у потилицю, добитий штиком.

КИРИЛЕИЗА КАТЕРИНА, стріл у груди.
КИРИЛЕИЗА ЯРОСЛАВ, (син), підрізане горло.
КИРИЛЕИЗА ПЕТРО, (брат), стріл у плечі.
БОНЬЧАК ОСІП, пострілений в груди.
БОНЬЧАК КАТЕРИНА, (жінка), постріл у груди.
БОНЬЧАК МАРІЯ, (дочка), ранена в ліву руку, в ліву ногу.

ЖАДЕБСЬКИЙ НЕСТОР, стріл у ноги.
НЕЧИСТИЙ АНДРІЙ, проколений трьома штиками в груди.

НЕЧИСТИЙ ІВАН, (брат), два стріли в плечі.
БІЛАС КАТЕРИНА, стріл у плечі.
ДОБРЯНСЬКИЙ МИКОЛА, ранений в черево, помер по 6-ох годинах.

Кого бандитське польське військо не вспіло замордувати, чи застрілити, важко побило та покалічило. Раненим не позволило ВП іти до лікаря. Лікарські обов'язки коло ранених сповняли наші санітарі. Через побиття й важкі рані померло по кількох тижнях ще кілька осіб.

Ціле село цілковито поробоване. ВП забрало 17 коней, 34 корови, 137 курей, 78 кірців збіжжя та інші речі. Спалено 27 хат-колиб, які населення щойно збудувало після спалення німцями під час фронту в 1944 р. У вогні догоріла решта недоробованого майна. В зв'язку з цим населення без найменших середників до життя.

Після акції ВП пустило в терені фальшиву пропаганду, що забили в Завадці Морохівській 80 упітів, які стріляли до них з хат. Такі самі звідомлення висилали війти збірних громад до старости. Ці звідомлення були цілком неправдиві, бо під час цілої акції не впав ані один стріл з хат до ВП ані з ліса.